

Jorma KOIVULEHTO (Helsinki)

Etymologisesti hämäriä *-(is)tA*-johdosverbejä, lainoja ja omapohjaisia

Suomessa on paljon verbejä, joiden vartalo päättyy elementtiin *-ta/-tä*. Valtaosa on nomineista johdettuja ns. supistumaverbejä, joissa infinitiivin tunnus on alun perin liittynyt johtimen konsonanttivartaloon; johtimen edellä ollut nominin loppuvokaali on taas säilynyt: *kuvata* : *kuvaan* (**kuva-t-tak* : **kuva-ta-n* > **kuva-δa-n*, vrt. *kuva*), *lainata* (vrt. *laina*), *tervata* (vrt. *terva*). Supistumaverbityyppi on nykyään erittäin produktiivinen ja siihen on liittynyt paljon myös lainoja, joiden vieras originaali on verbi: vrt. *kelvata* : *kelpaan* (vrt. germ. **χelpa-*), *maalata* : *maalaan* (vrt. muinaisruotsin *māla*), *pestata* : *pestaan* (muinais- ja nykyruotsin *fästa*).

Toinen tyyppi on sellainen, että johdin liittyy konsonanttiseen tai yksitavuiseen vokaaliseen kantavartaloon. Kiistattomia vanhoja verbikantaisia johdoksia ovat *nostaa*, vartalo *nos-ta-* (verbivartalosta *nouse-*); *pistaa*, vartalo **pis-tä-* (verbivartalosta **pise-* > *pysy-*); *päästää*, vartalo *pääs-tä-* (verbivartalosta *pääse-*). Nominikantaisia taas ovat *jätää*, vartalo *jää-tä-* (kantavartalo nomini *jää*); *kaartaa* (vrt. *kaari*), *kannustaa* (vrt. *kannus*). Tähän tyyppiin on mukautunut myös joukko vanhimpia verbilainoja, kuten *niittää* (*niit-tä-*, vrt. germ. **snīp-e/a-* 'leikata'), *sietää* (vrt. germ. **stē-* > muinaisruotsin *stā* 'seisoa', myös 'sietää'; vrt. engl. *stand* kielteisenä myös 'sietää' jne.).

Tällaisten johdosten joukossa on jo useita, joiden hahmottaminen johdokseksi ei enää ole aivan selvää. Sellaisiksi voi kai lukea vaikkapa verbit *kastaa* (johdos substantiivista *kasi* 'kaste, kosteus'), *säätää* (? johdos substantiivista *sää* 'säie', ks. SSA III 246) tai *vuotaa* (johdos substantiivista *vuo* 'virran uoma; virta'). Nykykielessä täysin perusvartalon veroisia ovat sellaiset vanhat johdot, joiden kantasana on kielestä hävinnyt tai muuttunut tunnistamattomaksi: *ostaa* (**wos-ta-*), kantasana on ollut substantiivi **wosa* 'kauppatavara', vanha indoeurooppalais-esigermaaninen laina, jonka originaalia edustaa nykysaksan *Ware* '(kauppa)tavara'; *pistaa* (vrt. yllä). Tässä artikkelissa tarkastelen joitakin hämärtyneitä *-ta/-tä*-johdoksia, etenkin vanhoja lainaverbejä, joissa tämä johdin esiintyy.

Lainaverbejä on muodostettu useilla muillakin suffiksilla. Otan tässä lisäksi esiin vain joitakin sellaisia verbejä, joissa on *-(i)sta/-(i)stä*-suffiksi. Mukana on myös yksi omakantainen verbi. Suffiksia voi pitää yhdysperäisenä suffiksina perussuffiksista *-ta/-tä*- (ks. Hakulinen 2000: 297).

Käsittelen seuraavien verbien etymologioita: 1. *hoitaa* (*hoiva*), 2. *hyötää*, 3. *höystää*, *höistää*, 5. *kaataa*, 6. *kostaa*, 7. *kuristaa*, 8. *ottaa*, 9. *pettää*, 10. **taistaa*, *taisto*, *taistella*. Lisäksi käsittelen verbien *hyötää* ja *höystää* kantasanaa katsomani adjektiivin 4. *hyvä* etymologiaa. Alaviitteissä koskettelen lyhyesti vielä etymologian kannalta verbejä *syöksyä/syöstä* ja *tunkea* (alaviite 7, alaviite 13) ja nominia *maa* (alaviite 10).

1. *hoitaa, hoiva*

Verbin yleinen merkitys on suomessa 'hoivata, pitää huolta; ohjata' (SSA I 169). Sen levikki on yleisitämerensuomalainen (vain lyydistä ja vepsästä ei ole kirjattu esiintymiä) ja merkitys on kaikkialla lähes sama. Rinnakkainen substantiivi *hoiva* osoittaa, että etymologian kannalta huomionarvoinen ja vanhin merkityssävy on ollut 'hoivata, suojata, suojella'. Tämä sävy tulee hyvin esiin myös viron vastaavan verbin *hoida*: *hoidma* merkityksen määrittelyssä, jonka Wiedemann antaa suuressa viron kielen sanakirjassaan (p. 704): *hoidma* "behüten ['suojella'], bewahren, schützen ['suojata, suojella'], hüten ['hoivata'], schonen, sparen, aufbewahren"; vrt. myös *katus hoiab vihma* "das Dach ist regenfest", siis 'katto suojaa sateelta, on sateenkestävä'. Sama sävy näkyy erityisesti myös suomen geminaatallisessa murrevariantissa *hoittaa* 'suojata tuulelta' ("skydda [för vinden), gifva skydd l. lä") ja sen johdoksessa *hoitto* 'tuulen-suoja' (*luodon varjossa on hoitampi* "har man bättre skydd (för vinden)", Lönnrot, lisävihko 28; SSA I 169).

Substantiivilla *hoiva* 'huolenpito, hoito; suoja (esim. myrskyltä); lievennys, lepo, virkistys, apu' on vastine vain karjalassa, samassa merkityksessä (SSA I 169). Verbi ja substantiivi eivät ole johtosuhteessa keskenään, kumpaakaan ei voi johtaa toisesta. Siksi on oletettu ja oletettava lyhyempää vartaloa **hoi-*. Siitä on toisaalta johdettu *-ta*-suffiksilla verbi *hoitaa* (= johdettu vartalo *hoi-ta-*), toisaalta substantiivi *hoiva* (= *hoi-va*). Vanhoissa sanakirjoissa (Ganander I 175; Renvall I 81; Eurén 63; Lönnrot I 182) mainitaan tosin myös asu *hoipa*, mutta se voi olla teorioitu muoto, koska nykymurteissa sellaista ei lainkaan esiinny. Jos se todella olisi hämärtnyt partisiippi, odotaisi toki nimenomaan asun **hoipa* säilyneen substantiivina, varsinkin kun vartalo **hoi-* on jo hävinnyt kielestä. Onhan *-p-* säilynyt myös substantiivissa *syöpä* 'cancer', partisiippi verbivartalosta *syö-* (infinitiivi *syödä*), joka sentään on normaali verbi kielellä; vrt. edelleen esim. *hyvin-voipa*, verbivartalosta *voi-* (inf. *voida*), *hyvän-suopa* verbistä *suo-*, *suoda*. Partisiipiksi tulkitsemista vastustaa jossain määrin myös semantiikka. Jos **hoi-* olisi vanha verbivartalo, miksi sitä vastaava substantiivi olisi kehittynyt sen preesensin partisiipista? Ei myöskään partisiippi *voi-pa* merkitse voimaa, eikä partisiippi *syö-pä* syömistä, muista puhumattakaan. Pikemminkin *hoiva* on vanha *-va/-vä*-johdos, jollaisia on johdettu nominivartaloista: vrt. *ora-va*, *ota-va*, *pella-va*, *juure-va*. Tämän johtimen vanhin asu on ollut ainakin osittain *-ka/-kä*, mutta *-va* on silti alkuperäinen useissa sanoissa: vrt. saamen *oar'ri* 'orava' ja *boar'ri* 'pieni lautta', jotka on palautettava asuihin **orava* ja **porava* (jälkimmäisestä itämerensuomessa sisäheiton kautta **porva* > suomen *parvi*). Jos siis **hoi-* on substantiivivartalo, sen alkuperäinen varhaiskantasuomalainen vokaalivartalo on ollut joko **šoji* tai **čoji* tai yhtä hyvin pitkävokaalinen **šōji* tai **čōji*. Pitkävokaalisesta asustakin tulisi nimittäin myöhemmin tässä johdoksessa vaadittava (ainakin myöhempi) konsonanttivartalo **hoj-* > **hoi-*; vrt. myös perusvartalo *voi* 'butter', josta johdos *voitaa* 'voidella' (kaikkialla itämerensuomessa), johon tunnetusti on rekonstruoitu pitkä vokaali, varhaiskantasuomen **vōji*. Johdoksissa *hoitaa* ja *voitaa* on siis sama johtosuhteekaava.

Mutta mistä tällainen nomini on tullut kieleen? Mikään ”deskriptiivinen” vartalohan se ei voi olla. Kun sen merkitys osoittautui olleen lähinnä ’suoja’, se selittyi iranilaiseksi lainaksi samasta iranilaisesta sanasta, josta myöhemmin on lainautunut juuri *suoja* (ks. Koivulehto 2001b: 363–364). Iranilaisessa sanassa on sananalkuisena konsonanttielementtinä ollut ieur. **sk*-, josta myöhemmin on kehittynyt äännelaillisesti **śc*-, joka taas jo hyvin varhaisessa iranilaisessa vaiheessa on depalataalistunut asuun **sts*-; arjalaisen kieliryhmän iranilaisessa haarassa tämä depalataalistuminen tapahtui äännelaillisesti. Myöhemmissä vaiheissa tästä kehittyi pelkkä **s*-.¹

Ensi tavun vokaalina on ollut pitkä **ā*, joka on ilmeisesti ääntynyt hieman labiaalisesti, koska sen vastineena on suomalais-ugrilaisella taholla usein **ō*, joka on fonotaktisista syistä voinut toteutua myös lyhyenä **o*:na. Tällaisia lainoja ovat esim. *juoni*, *ora* ja *suoja*). Kantairanissa vastaava muoto on ollut äännelaillisesti **sāyā*- = nykypersian *sāya*, joka merkitsee ’varjo; suoja, apu, puolustus’, ”Schatten; Schutz, Beistand, Verteidigung”, ”shadow; protection”; nuoremmissä avestassa on todettu asu *a-saiia* ”der keinen Schatten wirft” (PDW 400; PED 645; EWAia I 559; persiassakin yhtymässä ieur. **sk* > **s*, vaikka muuten ieur. **k* > **ts* > avestan *s* / muinaispersian *θ*). Muinaisintiassa vastineena on *chāyā* ’varjo; suoja’, ”shadow; shelter, protection” (M-W 406).²

Itämerensuomen *suoja*-sanan suhteellisen myöhäinen lainautumisaika näkyy siinä, että sen sananalkuinen *s*- selittyy parhaiten myöhemmän kantairanin sibilantista **s*-. Äänteellinen paralleeli on sm. *vasa* = saal *vyesi* ’vasa, poron vasikka’ = mordvan *vaz* ’vasikka’ ← myöhäiskantairanin **vasa* ’vasikka’ (< **vatsa*). Samaa myöhäisehköä lainautumisaikaa edellyttää sekin, että siinä on jo pitkä vokaali **ō* > *uo*, vaikka sana on *a*-vartaloinen. Aikaisemmin pitkä vokaali saattoi esiintyä perusvartaloissa vain alkuperäisen **i*:n (eli **e*:n)³ edellä. Siksi on todennäköistä, että rekonstruoimassani itämerensuomen *i*-vartaloisessa substantiivissa on originaalin mukaan ollut pitkä vokaali: **šōji* tai **čōji*. Muutenkin vanhoissa lainoissa on usein *i*-vartalo, huolimatta originaalin vartalotavun vokaalista, etenkin silloin, kun ensi tavu on raskas. Pitkä vokaali ei kuitenkaan voinut fonotaktisista syistä myöhemmin säilyä pitkänä, vaan lyheni: vrt. *voi* ’butter’ < **vōji*; vrt. verbi *voitaa*.

Tarkka äänteellinen paralleeli tälle etymologialle, eli siirtyminen *i*-vartaloisuuteen ja pitkä **ō* vastaamassa arjan pitkää **ā*:ta näkyy arjalaisessa, todennäköisesti iranilaisessa lainassa *juoni* ’jono, rivi; matka, reitti; ura; salahanke’ = saaE *juone* ’tie’ = md. *jan* ’polku’ (SSAI 250) < **jōni* ← arjan **yāna*- ’polku, suunta, matka’ (M-W 849);

¹ Indoeuropeisti Alexander Lubotsky on esittänyt, että ieur. **sk* ja **sk* ovat langenneet iranissa yhteen ja että ei ole syytä rekonstruoida erikseen kahta eri yhtymää: kaikki voidaan selittää lähtien ieur. **sk*:sta (Lubotsky 2001; ks. erit. 34–35, 53–54). Joka tapauksessa hänenkin mukaansa on tässä sanassa rekonstruoitava varhainen indoiranin **śc*, josta siis varhain on depalatalisoitunut varhaiskantairanin affrikaatta, myöhempi iranin **s*-.

² Kantaindoeuroopan asu on (traditionaalisesti) **skāyā* – eikä suinkaan **skiyā*, kuten Joki (1973: 330) ja Rédei (1986: 58) virheellisesti esittävät.

³ Alkuperäinen **i* tarkoittaa tässä vanhaa kantavartalon toisen tavun **i*:tä, joka aikaisemmin ja vieläkin osittain rekonstruoidaan **e*:ksi kuten **kāti* = aik. **kāte* ’käsi’.

johdos verbistä 'mennä, kulkea', mint. *yā-* 'mennä, kulkea' (< ieur. **yah₂-* < **yeh₂-* (EWAia II 407).

Varhaiskantasuomen **š* tai **č* vastaamassa kantairanin sibilanttia **s* (tai **z*) eli aikaisempaa varhaiskantairanilaista ei-palataalista affrikaattaa **ts* (tai **dz*) (Mayrhofer 1989: 4) tunnetaan useissa muissakin tapauksissa. Iranilaiset lainat voi tunnistaa juuri tästä originaalien palataalisuuden kadosta (mikäli niissä on tuo affrikaatta ollut). Olen käsitellyt kyseisiä äännesubstituutioita perusteellisesti useita kertoja aikaisemmin (Koivulehto 1999: 219–220; 2000: 34–38; 2001a: 252–257; 2001b ja vielä 2007), joten viitataan tässä vain kyseisiin artikkeleihin. Myös kaksinkertaiselle lainautumiselle – eli nuoremmassa lainassa *s* ~ vanhemmassa lainassa *h* – löytyy paralleeli, nimittäin ink. *iso* 'halu, himo', vi. *isu* 'halu, himo, ruokahalu' (suomessa vain verbijohdos *isota* 'olla nälissään') ~ vi. *iha* 'halu, mieliteko, (into)himo' (Koivulehto 2001b: 359–371). Lopuksi esitän vielä edellä käsittelemäni etymologiat tiivistelmänä:

Verbi *hoittaa* (*hoi-ta-*) 'hoivata, pitää huolta; ohjata' (johdos *hoito*), murt. myös *hoittaa* (*hoi-tta-*) 'suojata tuulelta' (*hoitto* 'tuulensuoja') ja substantiivi *hoiva* (*hoi-va*) 'huolenpito, hoito; suoja (esim. myrskyltä); lievennys, lepo, virkistys, apu' ovat kumpikin itsenäisiä johdoksia perusvartalosta, substantiivista **hoi-/*hōji-* < vksm. **šōji* tai **čōji* '*suoja'. Varhaiskantasuomen substantiivi taas on lainaa varhaisiranilaiselta taholta: ← varhaiskantairanin **(s)tsāyā* '*suoja, varjo' > kantairanin **sāyā-* = avestan **sāyā* = nykypersian *sāya* > 'varjo, suoja; puolustus' = muinaisintian *chāyā* 'varjo; suoja'.⁴

2. *hyötää*

Lönnrotin sanakirjassa yhdistetään verbit *hyötää* ja *hyöstyä* (sic!) adjektiiviin *hyvä*, tosin tavalla, jota nykyään ei voi pitää täysin oikeana (I 263 s.v. *hyö*: *hyö* olisi kirjoittajan mukaan supistuma asusta *hyä*, joka taas olisi = *hyvä*). Tätä ajatusta en ole huomannut myöhemmin hyödynnettävän, ainakaan SSA ei siitä mainitse mitään kirjallisuusosassakaan. Kuitenkin yhdistelmä on nimenomaan semanttisesti mutta nähdäkseni myös äänteellisesti moitteeton, kunhan katsotaan etymologiaa vähän toiselta kannalta.

Tarkastelen aluksi *hyötää*-sanueen sisäistä rakennetta, mistä samalla käy ilmi sen semanttinen liittyminen adjektiiviin *hyvä*. Tämän sanapesyeen muodollisena kantana on lyhin perusvartalo **hyö-*. Perusverbinä voidaan pitää *-tä*-suffiksilla johdettua verbiä *hyötää* (= vartalo *hyö-tä-*), joka nykykirjakeielessä merkitsee transitiivisesti 'kasvattaa kasveja [normaalia nopeammin] kasvihuoneessa tai hyötölavassa'. Murteissa

⁴ Tunnetusti sm.-ugr. kakuminaalisen affrikaatan ja suhusibilantin eroa ei puutteellisen evidenssin takia voi aina pitää varmana, joten lainoissa on voinut olla myös vain **š*: *huhta* 'kaski' (mordvan mukaan näyttäisi kyseessä kyllä olevan affrikaatta), juuri käsitelty vartalo **hoi-*, samoin äsken mainittu viron *iha* 'halu, mieliteko, (into)himo', edelleen komin *už* = marin *ožo* 'orihevonen'. Vihdoin on *iho* (levikki: itämerensuomi, saame, mordva, mari, komi) jonka saamen vastine *assi* 'kesi' nimenomaan edellyttää pelkkää suhusibilanttia **š* (Koivulehto 2001b: 369–371). On kuitenkin huomattava, että *iho*-sanain iranilaisessa originaalissa oli siis myöhemmin soinnillinen sibilantti **z*, ja soinnillisen **z*:n vastineena on vanhoissa germaanisisissäkin lainoissa nykyään *h*.

tarkalleen tämä verbiasu esiintyy vain sporadisesti, sekä transitiivinen että intransitiivinen käyttö on todettu: *Se hyätee* (= hoitaa hyvin) *omaa lehemäänsä* (Ikaalinen); *pehe* (= pensas) *kasvooh hyötää* (Rantasalmi) (SMS IV 354). Lönnrotin sanakirja tuntee verbin intransitiivisena: *hyötää* : *hyödän* ”skjuta fram, drifva upp” (siis ’versoa, kasvattaa versoja, vesoja’), *hyötö* : *hyödön* ”framskjutning; rotskott, telning”, ’versominen; [juuri]vesa’ (I 263). Kirjakielen transitiivinen käyttö voisi olla tietoinen uudennos, mutta sporadinen murremuoto on varmaankin jo vanha, vaikka jo häviämässä ollut.⁵ Verbin aktiiviseksi partisiipiksi selittyy adjektiivi *hyötävä* ’hyväkasvuinen, hyötyisä’ (SMS IV 353).

hyötää-verbin passiivis-refleksiiviseltä johdokselta näyttää verbi *hyötyä* : *hyödyn* ’saada etua, voittoa, vaurastua’, jonka senkin merkitys on alkujaan liittynyt ’hyvin, rehevästi kasvamiseen’. Murresanakirja (SMS IV 352) mainitsee yleisen merkityksen rinnalla ’kasvaa hyvin, rehottaa; lihoa, vahvistua, voimistua, menestyä’: *havupuut tiel oikei hyötyy kun tie on kankasmaata* (Hollola). Samavartaloineen substantiivi *hyöty* ’etu’ jne. on niin ikään murteissa myös ’(lehti)puun kannosta t. jnk muun puuvartisen kasvin juuresta versova taimi, vesa; vuosikasvain’ (SMS IV 350). Suhteella *hyötyä* : *hyöty* on paralleeli tapauksessa *syntyä* : *synty* ’alkuperä’ välillä (tästä verbistä, jonka *-ty*-aiheksen olen tulkinnut johdinperäiseksi [← **-tä*- : **sün-tä*-], ks. tarkemmin Koivulehto 1999: 222–223). Huomattakoon lisäksi verbi *suoda* : *suon*, jonka olen selittänyt asusta **suva-*, joka puolestaan on selitykseni mukaan arjalainen laina (vrt. mint. *suvāti* ’suo’ [yks. 3. p.], ks. Koivulehto 1999: 230). Samaa lainakantaa on varmaan *suvaita* : *suvaitsen*.

Semantiikan kannalta viitattakoon vielä adjektiivin *hyvä* johdokseen *hyvyys*, jonka vastine karjalassa ja lyydissä, *hyvys*, *hüvüz*, merkitsee myös ’hyötyä’ (SSA I 201).

Entä miten verbi *hyötää* on äänteellisesti johdettavissa adjektiivista *hyvä* = **hüvä*? Kehitykselle **hüvä* > **hō* > *hyö* voidaan osoittaa tarkkoja paralleelleja. Verbi *vuotaa* on johdos substantiivista *vuo* ’virran uoma, virta’ (SSA III 476; 472), joka taas on kehittynyt asusta **uva* (> **ō* > **vō*), jota vastaa eteläsaamen *uwe*, *uvve* ’virta, virtaus’ (*v*:n edellä *u* on jäänyt kehittymättä **o*:ksi). Toinen vartalovariantti on verbissä pohjoissaamen *avvit* ’vuotaa (veneestä)’ (Sammallahti 1988: 542; SSS 9).⁶ Vanhempi kaksitavuinen äänneasu näkyy vielä johdoksessa *uve*, joka esiintyy yhdyssanassa *uveavanto* ’itsestään syntynyt avanto, virtaaman aiheuttama aukko jäässä’ (SSA III 381). Suomen *vyö* on kehittynyt vanhemmasta asusta **üvä* (> saamen *avvi* ’vyö’, Sammallahti 1988: 536; SSA III 477). Näin siis (**šüvä* >) **hüvä* > **hō* > **hyö* → *hyötää* kuten **uva* > **vō* > *vuo* → *vuotaa*. Sananalkuinen *v-* on kehittynyt äänneilallisesti pitkän **ō*:n eteen, kuten esimerkiksi tapauksessa *vuota* (balttilainen laina,

⁵ Sitä pitempi asu murteissa on *hyövätä* ’kasvaa hyvin, menestyä, onnistua’ (HämeK, Kym, KesE); muita tähän liittyviä merkityksiä ovat ’onnistaa, luonnistaa’ ja ’hyödyttää, kannattaa, maksaa vaiva’. Tämä verbi tuskin edustaa supistumaverbiä **hyödätä* : *hyötään*, koska astevaihtelua ei esiinny. Sen sijaan sen rakenne rinnastuu verbiin *muovata* ~ *muoto* (vrt. SSA II 179) eli siis *hyövätä* ~ *hyötö*. Kaisa Häkkisen mukaan *muovata* voisi kuulua venäläisen lainasanaan *muota* ’muoto’ (NES 738).

⁶ Ante Aikio (henkilökohtaisesti 8.7.2008) lisäsi tähän vielä johdosverbin pohjoissaamen *avvidit* ’vuotaa’ < kantasaamen **evē-tē-*. Epä-äänneliillinen **ē* on hänen mukaansa luultavasti seurausta ”labiaali-dissimilaatiosta” **o* >> **ē* labiaalikonsonantin vieressä.

vrt. liettuan *oda* 'nahka, vuota'). Vrt. edelleen **mūnā-* > *myō-*, josta mm. partitiivi *myötä* 'mukana' (SSA 190; Sammallahti 1988: 546) = saaP *manņe-* 'jälki-, perä-, taka-' (SSS 279).

Miksi sitten **hyō* ei esiinny – tai on kadonnut – itsenäisenä adjektiivina? Varmaan siksi, että kielessä ei ole muitakaan yksitavuisia adjektiiveja. On myös vain *syvä* eikä **syō*; vrt. kuitenkin *syō-kse-* : *syō-ksy-*.⁷ Kielessä oli varmaan horjuvuutta (vrt. *vuō ~ uve!*), joten kaksitavuisuus voitti adjektiivissa, siitä varhain johdetussa verbissä taas yksitavuisuus.

Maininnan ansaitsee vielä ilmaisu *hyötähvyiään* 'aiheettomasti, syyttä', rinnalla *hyötähvyyyttään* yms. (SMS IV 353, 313), jolla on vastine vepsässäkin: *hödhüvid* (SSA I 203); vrt. *niine hyvineen* 'tyhjin toimin' (SMS IV 313). Tuskin *hyötä-* tässä liittyy suoraan *hyöty-*sanueeseen, pikemminkin se on partitiivi asusta **hyō* 'hyvä', kuten *myötä* on partitiivi asusta **myō-*: vrt. toisaalta *hyvä(ä)hyvyyttään*.

3. *höystää, höistää*

Lönnrotin sanakirjassa esiintyy myös verbi *hyöstyä* "hastigt tillväxa, förkofras", 'kasvaa nopeasti, kehittyä, edistyä'. Muoto tavataan harvinaisena myös murteista: *hyöstyä* 'menestyä, kasvaa hyvin, voimistua' (SMS IV 349). On myös kirjattu sanat *hyöste* 'täyte', *hyöstykasvuinen* 'hyvin kasvanut, hyötykasvuinen'. Vanhasta kirjasuomesta on tavoitettu yksi esiintymä adjektiivista *hyöstäväinen* 'lannoittava' (VKS I 763). Näiden asujen täytyy kuulua yhteen tavallisemman *-öy-*tyypin, verbin *höystää* 'lannoittaa, väkevöittää, voimistaa', myös 'panna höysteeksi, suurustaa, maustaa' ja sen pesyeen kanssa; vrt. myös *höystö* 'peltoon pantava lanta' jne., samaa merkitsevä *höyste* jne. (SMS IV 686, 688). Vanhassa kirjasuomessakin oli myös *höystää* 'lannoittaa' ja *höystö*, *höyste* 'lanta' (VKS I 807). Diftongin *-öy-* rinnalla tavataan *-öi-*muotoa (jo Agricolalla) ja se esiintyy etenkin itämurteissa (SSA I 219). Samoin karjalan kielessä: *höisteä* 'höystää; lannoittaa; ulostaa', *höistyä* 'höystyä; kehittyä, vaurastua, tuuheta', *höiste*, *höistö* 'höyste; lanta'; lyydistä on kirjattu *höšte*, *höstö* 'lanta'.

Diftongieroa *hyöstää ~ höystää* voisi kai selittää sillä, että vanhempi *-yō-* on muuntunut jossain vaiheessa *-öy-*:ksi; tällaista muuntumistahan muutoinkin sporadisesti esiintyy; esimerkiksi käy adjektiivi *juohe(v)a ~ jouhe(v)a* 'tasainen' yms. (SMS V 254, 348). Asu *hyöstää* olisi tämän mukaan siis alkuperäinen, *höystää* olisi siitä muuntunut muoto.

⁷ **sō-* näyttää siis kuitenkin sekin esiintyvän, nimittäin translatiivisessa verbiparissa **sō-kse-/sō-ksü-* > *syöstä* : *syöksen*, *syöksyä* : *syöksyn* (*-ks-* lienee peräisin translatiivista, ks. Hakulinen 2000: 298). Näin saamme johdokselle luontevan semanttisen motivaation: *syökseminen/syöksyminen* on alun perin alaspäin, syvään, syvyyteen syöksemistä/syöksymistä. Tälle merkityssuhteelle löytyy paralleelleja: vrt. germ. **daupja-* 'painaa upoksiin' (> misl. *deypa* id., saksan *taufen* 'kastaa'), joka on samaa kantaa kuin englannin *deep*, saksan *tief* 'syvä'; latinan *praeceps* 'äkkijyrkkä, jyrkästi laskeutuva', (subst.) 'jyrkänne, syvyys', tästä verbijohdos *praecipitare* (trans.) 'äkkiä, suinpäin sysätä, syöstä alas; syöstä häviöön, onnettomuuteen', (intrans.) 'syöksyä alas; sortua'. SSA:n mukaan verbi olisi refleksiivinen johdos *syödä-* verbistä ('syödä itsensä läpi'), mikä semanttisesti on tietenkin kovin väkinäistä. *juo-kse-* ei ole paralleeli, koska 'juokseminen' on alun alkaen 'veden virtaamista', *juokseva vesi* 'fließendes Wasser' (ks. Koivulehto 1999: 18, alav. 7).

Parempi selitys on mielestäni kuitenkin se, että alkuperäinen asu on *höistää* ynnä johdokset *höiste/höistö* ja *höystää* siitä labiaalistunut länsisuomalainen asu (Juslenius 1745: 110). Vanhin kirjattu asuhan onkin *höistää* (Agricola), joka esiintyy, kuten juuri mainittiin, itämurteissa, karjalan kielessä ja lyydissä. *höistää* on siis alun perin morfeemaattisesti **hō-istā-*; kuten esim. *soistaa* (*soistua*) on **sō-ista-* (**sō-istu-*) kannasta **sō-* > *suo*. Pitkä vokaali on tietenkin lyhentynyt *-ista*-johtimen edellä. Suffiksistahan täytyy tässä selityksessä olla kyse, koska kolmen konsonantin ***-jst*-yhtymää sanan sisällä ei ole voinut olla olemassa (ks. myös Koivulehto 1981: 348–360: *paistaa*, *loistaa* jne.). Harvinainen *hyöstää* olisi tässä tapauksessa saanut diftonginsa tarttumana jo edellä käsitellystä verbistä *hyötää*.

Semanttisesti verbin *höistää/höystää* johtaminen adjektiivista *hyvä* on ongelmatonta. Verbihän merkitsee juuri hyväksi tekemistä, maan parantamista, erityisesti lannoittamista sekä ruoan ravintoarvon ja maistavuuden parantamista. Tarkka semanttis-morfologinen paralleeli on ruotsin verbi *göda* 'lihottaa, syöttää, ruokkia; lannoittaa' (johdos *gödsel* 'lanta'), joka on johdos adjektiivista *god* 'hyvä'.

4. Ekskurssi: *hyvä*

Entä voisiko kantasanan *hyvä* alkuperää etsiä lainaoriginaalista? Sen levikki kattaa koko itämerensuomen. Lisäksi tämän adjektiivin on katsottu esiintyvän mordvassa: mdE *tšiv* 'hyvä, kelvollinen', mdM *tšiva* 'vieraanvarainen' (MoW I 272; SSA I 201). Saamesta on tähän liitetty kysymysmerkillisenä perusvartaloinen verbi *savvit* 'parantaa; parantua, arpeutua' (SSA ibidem; vrt. SSS 383; ILW III 85). SSA luettelee koko joukon lisää kysymysmerkillisiä vastineita etäsukukukielistä. Niiden vokaalit eivät kuitenkaan sovi yhteen itämerensuomalais-saamelaisen vokaalin kanssa, ja sanansisäisen **-v-:n* asemesta niissä näyttää olevan gutturaalinasaali **-ŋ-*. UEW (I 499) lähteekin asusta **šeŋä*, joka kyllä sopisi itämerensuomeen mutta tuskin enää mordvaan (mordvassa odottaisi siinä tapauksessa kehitystä **ŋ > *j*; vrt. Bartens 1999: 49), eikä ainakaan saameen.

Saamen verbin vokaali vastaa etymologisesti itämerensuomen **i:tä* tai **ü:ta*. Mutta mordvan **i* olisi tällöin poikkeuksellinen, mordvassa odottaisi **e:tä*.⁸ Mordvan ja itämerensuomen vokaalien vastaavuuksissa on kuitenkin epäsäännöllisyyksiä, jotka johtuvat lainasuhteista. Sana on lainautunut mordvaan sen verran myöhään, että se ei ole enää osallistunut suppeiden vokaalien avautumiseen. Samanlainen tapaus on esim. sm. *huhta* 'kaski' ~ mdE *tšuvto*, mdM *šufta* 'puu' (← varhaiskantairanin **tsukta-* 'sytytetty, poltettu', osseetissa substantiivina merkityksessä 'palo, palopaikka'; Koivulehto 1999: 225–226); ks. myös ylempänä etymologiaa *hoitaa*, *hoiva*.

Tällä kertaa mistään dokumentoidusta iranilaisesta kielestä ei löydy (enää) jälkeä olettamastani lainaoriginaalista, jonka pitäisi olla varhaiskantairanin **tsiva-*. Sen sijaan sen läheisessä sukukielessä indoarjassa on tätä adjektiivivia etymologisesti

⁸ Jos lähtisimme alkuperäisestä **e:stä*, mordvan vokaali olisi säännöllinen ja itämerensuomen **ü* voisi olla labiaalistumisen tulosta: **e > ü*. Saamen verbin olisi kuitenkin siinä tapauksessa oltava laina kanta-suomesta, koska sen vokaali ei voi etymologisesti vastata vanhempaa **e:tä*.

vastaava adjektiivi: mint. *šivá-* 'suoepa, hyväntahtoinen, ystävällinen, rakas' ('auspicious, propitious, gracious, favourable, benign, kind, benevolent, friendly, dear', M-W 1074; "günstig, freundlich, hold, lieb, gütig", EWAia II 640). Adjektiivi on tavallinen Rig-Vedasta lähtien. Se esiintyi varsinkin eri jumalten yhteydessä adjektiivina, myös pelottavan Rudra-jumalan eufemistisena epiteettinä ja sittemmin monimuotoisen *Šiva*-jumalan varsinaisena nimenä (kirjoitetaan nykyään yleensä *Šiva*). Tämän fallistisen jumaluuden palvonta – vaikka ei nimi – näyttää pohjautuvan jo varhaisen Indus-kulttuurin uskontoon. (Parpola 2005: 70–71, 130–133; EWAia II 640.) Tämän katoasteisen adjektiivin (< ieur. **kiwo-*) rinnalla on täysasteinen asu mint. *šéva-* 'rakas, suoepa, läheinen' (EWAia II 654) < **šaiwa-* < ieur. **kéywo-*. Sama täysaste näkyy myös latinan sanansa *cīvis* (< vanh. *ceivis*) 'kansalainen' ja muinaisyläsaksan feminiinissä **hī(w)a* 'aviovaimo'.

On vaikeata käsittää, että varhaiskantairanissa ei olisi kerran ollut samaa keskeistä erityisesti jumalia kuvaavaa adjektiivia kuin muinaisintiassa. Ovathan kielet aivan lähisukukuisia, samasta kantakielestä polveutuvia arjalaisia eli indoiranilaisia kieliä. Toisaalta indoarjan ja iranin eroaminen on Asko Parpolan mukaan tapahtunut jo n. 1800 eKr., ja kantairania puhuttiin hänen mukaansa Kaakkois-Euroopan hirsihautakulttuurissa ("Timber Grave Culture") jo 1800–1000 eKr. (Parpola 1998: 129–130; Carpelan & Parpola 2001: 133–134; Parpola 2005: 32). Vanhimmat iranilaiset tekstit ovat myöhemmältä ajalta: avesta (pyhän kirjan Avestan kieli) ajoitetaan n. 800 eKr. ja muinaispersian vähäiset piirtokirjoitukset ovat ajalta 521–486 eKr. (Parpola 2005: 29). Iranin kielihaaran uskonnollinen kehitys muotoutui profeetta Zarathuštran vaikutuksesta aivan erilaiseksi kuin indoarjalaisen. Ylijumalaksi kohosi *Ahura Mazdā*, joka edusti valoa ja hyvää. Näitä voimia vastassa olivat demonit, *daēva* (Parpola 83), jotka aikaisemmin olivat edustaneet hyviä voimia, kuten näkyy siitäkin, että tästä sanasta on itämerensuomeen lainautunut *taivas*, varmaankin samalta varhaiselta iranilaiselta taholta kuin tässä perustelemani selityksen mukaan adjektiivi *hyvä*. Voisi ajatella, että tuota indoarjan adjektiivia **šivá-* vastaava varhaiskantairanin **tsiva-* (olisi myöhemmin **siva-*) katosi kielestä uusien uskonnollisten virtausten mukana. Vaikka se alun alkaen olikin adjektiivi, joka ei välttämättä ollut vanhojen jumalien epiteetti, on se silti voinut kielitajussa liittyä siksi paljon näihin, että sen käyttö ei muissakaan yhteyksissä ollut enää sopivaa. Tässä olisi yksi selitys adjektiivin katoon iranista.

Itämerensuomen labiaalivokaali **ü* selittyy labiaalisoitumisesta **i* > **ü* labiaalikonsonantti **v*:n edellä. Paralleeliesimerkkinä on tunnettu kehitys sm. *syvä* < **sivä* (< vksm. **tivä* > saa. *davvi* 'pohjoinen').

Saamen verbi *savvit* 'parantua; parantaa' (SSA I 201; SSS 383) kuuluneeseen tähän (siitä johdos *sav'vot* 'umpeutua [haava, tie], arpeutua, parantua'). Onhan ainakin itämerensuomesta tiedossa esimerkkejä, joissa adjektiivivartalo yksinään muodostaa myös vastaavan verbin: sm. *kuiva-* (inf. *kuivaa*) ~ adj. *kuiva*, sm. *sula-* (inf. *sulaa*) ~ adj. *sula*. Silti tuntuu vähän oudolta, että saamessa olisi olemassa vain tällainen perusvartaloinen verbaalistunut adjektiivi. Saamen specialistit voisivat ottaa tähän kantaa.

Sananalkuiseen kakuminaaliaffrikaattaan **č-* viittaa selvästi ainoastaan mordvan asu, koska itämerensuomen suhusibilantti voisi olla alkuperäisenkin. Saamen verbi – jos se kuuluu tähän – taas vaatii nimenomaan suhusibilanttia. Voisi kyllä ajatella

sitäkin, että saamen sana olisi vanha laina varhaiskantasuomesta, saatu sen jälkeen, kun affrikaatassa oli tapahtunut varhainen deokklusio, kuten Petri Kallio (2007: 231) on hiljattain esittänyt. Myöhemmin saamessa olisi sitten tapahtunut säännöllinen kehitys *š > s. Joka tapauksessa konsonanttisuhde itämerensuomen ja varhaiskantairanin välillä on sama kuin tapauksessa sm. *huhta* ja edellä mainittu *hoittaa*.

5. *kaataa*

Suomen verbi *kaataa* 'to fell, to hew' ('kaataa heinää, metsää'); 'to pour' ('kaataa nestettä'), refleksiivisenä *kaatua* 'to fall', rajoittuu levikiltään vain itämerensuomeen, eikä se silläkään alueella esiinny (ainakaan nykyään) kaikkialla. Paitsi suomesta se on kirjattu ainoastaan inkeroisesta, karjalasta, lyydistä ja lisäksi viron koillismurteesta, missä se on varmaankin lainaa suomesta (SSA I 267). Minkäänlaista etymologiaa tälle verbille ei näy esitetyn (ks. kuitenkin nyttemmin Janhunen 2007: 219, 221–222 ja tämän artikkelin alaviite 12).

Vanhassa verbissä vartalo *kaata-* ei voi olla alkuperäinen perusvartalo, koska kaksitavuisessa *a*-vartalossa ei ole voinut vanhoissa perusvartaloissa olla pitkiä avoimia vokaaleja (Sammallahti 1988: 486–490). Verbissä *raataa* tämä rakenne kyllä jo esiintyy, mutta sehän onkin myöhäinen laina venäjältä ja *-ta*-aines kuuluu etymologisesti vartaloon: vrt. ven. *stradát* 'kärsiä; tehdä ankarasti työtä' (SSA III 35). Näin ollen *kaataa*-verbissä täytyy olla suffiksi *-ta-*. Etymologinen rakenneanalyysi on siis kaksimorfeeminen **kaa-ta-*. Samaa rakennetyyppeä ovat verbit *hyytää/hyytyä*, *jäätää/jäättyä*, *maatua*, *päätyä*, *säätää*. Verbin suhteelliseen vanhuuteen viittaa sekin, että sillä on esiintynyt konsonanttivartaloista taivutusta: infinitiivi *kaata*, partisiipin perfektin *kaannut*, *kaanneet*.

Perusvartaloa **kaa-* = **kā-* ei näytä löytyvän omaperäisestä uralilaisesta tai suomalais-ugrilaisesta kieliaineuksesta. Näin päädytään oletamaan sen lainalähtöisyyttä. Tällaisissa yksitavuisissa pitkävokaalisissa vartaloissakaan pitkä vokaali ei ole alkuperäinen, vaan vartalot palautuvat aina alkuperäisiin kaksitavuisiin, joiden konsonantti on varhain kadonnut: *maa* < **maxi* (< **mexi* < **m̥xi*), *saa-* 'saada' < **saxi-* (< **s̥xi-*), *jää* < **jä̃ni* (Sammallahti 1988: 546, 553, 543).

Indoeurooppalaisella puolella on tähän originaaliksi sopiva verbijuuri, nimittäin myöhäisieur. **kah₂w-* (< **keh₂w-*), jonka merkitykseksi on rekonstruoitu lähinnä **'lyödä, hakata, halkoa'* ja jonka levikki kattaa tokaarin, baltoslaavin, germaanin ja latinan (LIV 345–346; perinteisesti **kāu-*, *kū-*: IEW 535). Germaanissa verbiä edustaa kantagermaaninen "Verschärfung"-verbi **χaww-e/o-* (siis < **kah₂w-e/o-*), jossa **-ww-* (= kantaskand. **-ggw-*) on siis ieur. laryngaalisekvenssin myöhempi refleksi.⁹ Germaanisesta verbistä ovat edelleen kehittyneet muinaisenglannin (inf.) *hēawan*,

⁹ Indoeuropeisti Peter Schrijver on aikaisemmin (1991: 286) esittänyt, että germaanin verbissä on todennäköisesti ("probably") tapahtunut varhainen laryngaalimetateesi, joten hän lähtee sekundaarisista ablautasuista **kewH-/ *kowH-*, *o*-asteesta (siis germaanin **kaww-*). Tiedusteltuani häneltä myöhemmin hänen nykyistä kantaansa hän toteaa minulle lähettämässään sähköpostissa (17.7.2003), että hän ei enää pidä tästä ajatuksesta kiinni ja että hänellä ei ole (enää) kantaa germaanisen **-ww-*:n synnystä, sekä toteaa, että hän ei (näin ollen) pysty esittämään mitään "zwingendes" etymologiaani vastaan.

nykyenglannin *hew*, muinaisyläsaksan *houwan*, keskiyläsaksan *houwen*, nykysaksan *hauen*, muinaisirlannin *hoggva*, ruotsin *hugga* 'lyödä, hakata'. Mutta nimenomaan germaanissa verbi on vanhastaan ollut käytössä myös merkityksessä 'kaataa', nimitäin 'kaataa metsää, puita, heinää', myös 'kaataa, tappaa eläin'; misl. "om Nedfælden af Træer i Skoven": *hoggva tré, skóg* 'kaataa puita, metsää'; "om Nedmeien af Græs eller Hø": *hoggva hey* 'kaataa (= niittää) heinää'; *hoggva* myös 'lyödä kuoliaaksi, tappaa' (Fritzner II 177); nykyruotsin *hugga* mm. "med eggverktyg fälla l. avverka l. avmeja (ngt)", 'kaataa tai niittää teräaseella'; *hugga träd, skog* 'kaataa puita, metsää'; *hugga svedja* 'kaataa kaskea', (murt.) 'leikata, niittää (viljaa, rehua tms.)' (SAOB XI H 1324–1325); muinaisenglannin *hēawan* "to hew", myös "to few, fell wood" (Bosworth 524; Toller 526), nykyenglannin *hew (down) timber, trees* 'kaataa metsää, puita' (OED VII 194–195); muinaisyläsaksan *houwan* 'hakata, lyödä, kaataa', *thana-houwan* "abschlagen, fällen", 'kaataa puu' (AhdW IV 1304, 1306), nykysaksan *hauen* mm. 'kaataa puita; kaataa (= niittää) heinää'. Muista indoeurooppalaisista kielistä riittääkööt seuraavat tiedot semantiikasta: tokaari 'lyödä kuoliaaksi, tappaa' (LIV *ibid.*), liettua *kājuju* : *kąuti* 'lyödä, hakata, tappaa, hävittää' (Fraenkel I 232), muinaiskirkkoslaavi *kovъ* : *kovati* 'takoa', latina (*d^he*-preesens) *cūdō* : *cūdere* 'lyödä, survoa, lyödä rahaa'; tähän lat. *caudex = cōdex* 'puunrunko, pölkky' (IEW *ibid.*).

Semanttisesti etymologia on ongelmaton. Merkitys 'tappaa' on tuskin kummallakaan puolella primaari, vaan on ainakin itämerensuomessa kehittynyt luontevasti eläimen, vastustajan maahan kaatamisesta eli 'surmaamisesta'. Samoinhan käytetään ruotsin verbiä *fälla* 'kaataa': *fälla en björn* 'kaataa karhu', *fälla en fiende* 'surmata vihollinen'.

Tarkastelen sitten etymologian äänteellistä puolta. Kantaindoeuroopan verbi-juuressa **kah₂w-* olevan yhtymän **-h₂w-* odotettavissa oleva varhaiskantasuomalainen/suomalais-ugrilainen refleksi olisi lähinnä **-x-*: **kaxi-*. Vokaalien välisenä se on säilynyt varhaiskantasuomeen asti (Kallio 2007: 232; Janhunen 2007: 207), jolloin myöhäiskantasuomeen kehittyy asu **kā-* = sm. *kaa-*; vrt. vksm. **maxi* > *maa*.¹⁰ Voisimme myös teoreettisesti ajatella, että ieur. originaalin puolivokaaliseksi merkitty **-w-* olisi lainansääjätähällä tajuttu vokaaliksi **-u-*. Tässäkin tapauksessa tulokseksi olisi tullut **kaxi-*, koska *u*-vartaloita ei vielä tunnettu (vrt. ieur. **med^hu-* 'hunaja' → sm.-ugr. **meti*).

Foneettisesti tämä substituutio on luonteva. Indoeurooppalaisen laryngaalin substituutiota foneemilla ural./sm.-ugr./vksm. **-x-* edellyttävät jo aikaisemmin lainoiksi selittämäni sanat, sellaiset kuin esim. ural. **pexi-* 'keittää', ural. **puxi* 'puu', ural. **suxi-* 'soutaa', sm.-ugr. **toxi-* 'tuoda' (ks. lähemmin Koivulehto 1991: 52–67).

¹⁰ **maxi* < **mexi* 'maa' on näköjään indoarjalainen laina: vrt. mint. *máhi* (n.) ~ *mahí* (fem.) 'iso, laaja; maa' (< ieur. **még-h₂*, johdos EWAia II 337–338). Merkitys 'maa' esiintyy feminiinillä myös myöhemmissä indoarjalaisissa kielissä: (yksinomaan) palissa ja prakritissa (Turner 573). Suomalais-ugrilaiseen sanaan on tosin rekonstruoitu **j*, mutta tämä äännesuhde tavataan muuallakin. Rekonstruktion vokaalin on täytynyt olla avoimempi. Toisaalta myös originaalin **a* on ilmeisesti foneettisesti ollut lähellä keskivokaalia. Aikaisempi ajatukseni on hylättävä (Koivulehto 1991: 54, alav. 26). Semantiikan suhteen vrt. saa. *éana(n)* 'maa', johdos vartalosta sm.-ugr. **enä* 'iso'.

Myös ural. **näxi-* 'nainen' on kehittynyt itämerensuomeen samalla tavalla: väljä pitkä vokaali on säilynyt (Janhunen 1981: 27) myöhemmässä johdoksessa *naaras*.¹¹

Varhaiskantasuomalainen **-x-* esiintyy myös toistaiseksi julkaisemattoman etymologian mukaan samassa **soxi-* > mksm. **sō* > sm. *suo* (Kallio & Koivulehto, tulossa). Esigermaaninen (tai "paleogermaaninen") originaali on selityksemme mukaan ollut **soyg^w-ó-/*soyg^w-í-*, josta varhaisgerm. **saigwa-/*saigwi-* > myöhemmin **saiwa-/*saiwi-* > goot. *saiw-s* 'järvi, marskimaa' jne. Varhaiskantasuomessa tuntematon esigerm. sanansisäinen sekvenssi on korvattu foneemilla **-x-* (= **-ɣ-*); **-jɣ(v)-* ei olisi ollut mahdollinen sekvenssi. Semantiikan suhteen vrt. esim. ruotsin *träsk* 'suo, räme; pieni järvi, lampi' (germaanisesta konsonanttihistoriasta ks. Vennemann 1984: 40–41; Koivulehto & Vennemann 1996: 172–174).

Milloin **kaxi-* > **kā-* -vartaloon on liittynyt johdin *-ta-*, ei liene tarkkaan ratkaistavissa. Kantaauralilainen **kax-ta-* ei nykyisen käsityksen mukaan ainakaan sovi, koska konsonanttia edeltävässä asemassa **-x-* olisi hävinnyt hyvin varhain ja lisäksi tällaisessa *a*-vartalossa vokaali ei olisi pidentynyt vaan pysynyt lyhyenä **a*:na. Tai vaihtoehtoisesti: vokaali olisi säilynyt pitkänä, mutta supistunut pitkäksi **ō*:ksi. Jälkimmäinen vaihtoehto on epätodennäköinen, koska *a*-vartalossa ural. **ńoxma* 'jänis' (Janhunen 1981: 242) **o* on säilynyt lyhyenä: sm.-perm. johdos **ńoma-la*. Samallahti ei tähän 'jänis'-sanaan rekonstruoikaan **-x-*ää (Samallahti 1988: 539; ks. toisaalta s. 486). *i*-vartaloissa vokaali kyllä konsonantin edellä piteni, mutta alkuperäinen **a* olisi muuttunut pitkäksi **ō*:ksi *-x*:-n kadottua.

Tosiasiä on joka tapauksessa, että pitkä **ā* on säilynyt eikä se toisaalta voi olla alkuperäinen, kuten ei myöskään johdoksessa suomen *naa-ra(s)* vartalosta **nā-*. Näin ollen suffiksillinen *kaataa*-verbi näyttää tulleen kieleen vasta kantaauralin aikaa myöhemmin, ehkä vasta keski- tai myöhäiskantasuomeen, kuten varmasti myös *naaras* tai verbi *jäättää* (< **jäñi-*), mihin sen suppea levikkikin viittaa.¹²

¹¹ Useissa suhteellisen varhaisissa suomessa esiintyvissä indoeur. lainoissa esiintyy laryngaalien vastineena sm.-ugr./vksm. **š*. Ne ovat kuitenkin tapauksia, joissa tämän vastineen sijainti osuu konsonantin eteen tai (harvemmin) jälkeen: *ehkä, ehtiä, ihminen* (vanh. *inhiminen*), *kehdata, pohtaa, puhdas, tahdas, vihdoin* (**vihta* 'kerta'). Lisäksi on md. *ponžavto-* 'pohtaa'. Näissä asemissahan olisi vanha **-x-* jo kadonnut (tai sitä ei olisi koskaan esiintynytäkään), joten tarvittiin uusi substituentti **-š-*. Volgalais-permiläisellä taholla on sitten vielä kaksi tapausta, joissa ainakin indoeur. puolella esiintyvät yhtymät **-wH-* ja **-yH-* (**-jH-*): esiarjan **pewHeno-* ja **woyHā* → esipermin **pe(w)šenV* 'jauhoseula' ja → md.-maripermin. **wo(j)ša* 'haara, oksa'. Ainoa poikkeus näyttää olevan sm.-ugr. **pišā-/*pešā-* 'to cook', mutta se ehkä onkin väärä etymologia; tosin se ehkä selittyisi siitä, että oletetun originaalin laryngaalina on ollut palataalinen indoeur. **h₁*. (Kaikesta tästä ks. lähemmin Koivulehto 1991: 72–99.)

¹² Juha Janhunen (2007: 219, 221–222) on esittänyt, että "ei olisi mahdotonta", että kantasamojedin **kata-* 'tappaa' vastaisi jollakin tavalla itämerensuomen verbiä *kaata-*, jonka merkitykseksi hän esittää "to kill, to fell, to pour". Merkityksen kuvailu on kuitenkin johdattelua: itämerensuomalaisen verbin ensimmäiseksi, keskeisimmäksi merkitykseksi ei suinkaan voi esittää 'tappaa' vaan nimenomaan 'kaataa', 'to fell'; myös 'to pour' = 'kaataa (nestettä)' (= 'kaataa kannua tms. niin, että siinä oleva neste valuu ulos') juontuu tietenkin tästä. Janhusen mielestä samojedin verbi on kausatiivi verbistä 'kuolla' (kuten varmaan onkin), jota edustaa kantasamojedin *kaø-* 'kuolla', jossa taas voisi olla primaari juuri **kax-*. Mitä tästä päästäisiin itämerensuomeen pitkävokaaliseen vartaloon (itämerensuomessa on **koole-* 'kuolla') on kuitenkin täysin *ad hoc*-selitysten varassa, joiden tarkempi selostaminen olisi tässä hankalaa ja tilaa vievää. – Nämä selitykset voi positiivisesti tulkiten ymmärtää yrityksiksi valottaa tähän asti selittämättömän *kaataa*-verbin alkuperää.

6. *kostaa*

Verbi *kostaa* esiintyy vain itämerensuomessa, eikä tiettävästi sielläkään lyydissä, vepsässä eikä vatjassa: *kostaa* 'korvata, palkita (pahalla t. hyvällä); kääntää, ohjata, pidättää, palauttaa', ink. (run.) *kostā* 'palkita', ka. *kostoa* 'suojata tuulelta', vi. *kosta* 'kuulua; vastata; kaikua', li. *kuost'* 'vastata' (SSA I 410). Verbin abstraktisten merkitysten täytyy palautua konkreettiseen merkitykseen 'kääntää (takaisin)'. Näin on selittänyt ainakin jo Lauri Kettunen liivin sanakirjassaan (LiW 174: 'zurückkehren lassen'), ja Lauri Hakulinen (1940: 44) on perustellut tätä laajasti: 'kääntää, palauttaa takaisin'. Suoraan tästä selittyy johdos *koste* 'koskeen t. jokeen pistäytyvä niemeke, joka kääntää osan vettä viereiseen poukamaan; akanvirta (siis vastavirta, käänteisvirta); tyven, suvanto; linnunansan, -satimen risuista tehty johdeaita l. vihi (joka siis kääntää, johtaa linnun kulun haluttuun suuntaan, ansaan)'. Hakulinen viittaa vielä Lönnrotin sanakirjan esimerkkeihin: "kosta nuo hevoset, että kääntyisivät toisapäin eivätkä menisi peltoon", "paimen *kostaa* karjan toiselta laitumen puolelta toiselle", "akkunanpäällinen lauta *kostaa* päivän sisäänpäin" (SMS VIII 225, 227).

Olen jo aikaisemmin esitelmissäni ja luennoissani (ks. mm. SSA s.v. *kostaa*) esittänyt verbille esigermaanin-indoeurooppalaisen etymologian: se palautuu äänneellisesti ja semanttisesti moitteettomasti siihen ieur.-esigermin. verbiin, jota edustaa esim. nykysaksan *kehren* 'kääntää'. Kun en kuitenkaan ole julkaisut etymologiaa painettuna, teen sen nyt. Verbin varhaisemmat attestoidut tytärikieliset asut ovat muinaisyläsaksan *kēr(j)an*, *kēren*, muinaissaksin (= muinaisalasaksan) *kērian*, keskiyläsaksan *kēren*, myös yleisemmin 'eine Richtung geben' (Lexer I 1552), muinaisfriisin *kēra* – kaikki merkitsevät 'kehren, wenden, umwenden', siis 'kääntää (takaisin)'; keskiyläsaksan *kēren* myös yleisemmin 'eine Richtung geben' (Lexer 1552). Verbi on indoeurooppalainen kausatiivi-iteratiivi **goys-éye-*, kuten uusi indoeurooppalaisten perusverbien etymologinen sanakirja toteaa (LIV 184), perusverbistä **geys-* 'kääntyä' ('sich drehen, sich wenden', LIV mp.). Tästä on äännelaillisesti kehittynyt germ. **kaiz(i)ja-*, josta myöhemmin äännelaillisesti **kairija-*, josta taas äännelaillisesti äsken esitetyt germaanisten muinaiskielten asut (kehitys **-s-* > germ. **-z-* johtuu siitä, että verbin kausatiivisuffiksi on ollut alun perin painollinen: **goys-éye-*, joten sen edellä oleva sibilantti on soinnillistunut ja muuttunut myöhemmin **-r-*:ksi; *r*:n edellä yläsaksassakin germ. **ai* > *ē*).

Indoeurooppalais-esigermaaninen verbi on lainattu liittämällä siihen *-ta*-suffiksi, joka itsekin oli myös kausatiivijohdin, kuten originaaliverbinkin suffiksi. Kuten vanhimmissa lainoissa tavallista, suffiksia edeltää konsonanttivartalo. Verbivartaloksi ei kuitenkaan ole tullut ***kojsta-*, koska kolmen eri konsonantin sekvenssi ***-jst-* oli vielä tuohon varhaiseen aikaan kielenvastainen (vrt. Sammallahti 1988: 480, 482, 492–494). *-j-* jäi siis pois, ja varhaiskantasuomen verbivartaloksi tuli **kosta-* = nyky-suomen *kosta-*. Tällainen puolivokaalin putoaminen näkyy myös esim. myöhäisessä kausatiiviverbissä *nostaa* (vartalo *nosta-*), joka on johdettu intransitiivisen perusverbin vartalosta *nouse-*.

Sama puolivokaalin putoaminen näkyy vihdoinkin myös verbissä *pohtaa* 'puhdistaa viljaa pohtimella' (< **po[w]š-ta-*). Indoeurooppalainen originaali on ollut sama verbityyppi kuin *kostaa*-verbin originaali, nimittäin ieur. *-eye-* kausatiivi **powH-eye-* (> germ. **fauja-* > mys. *fewen*, kys. *vöüven* 'seuloa, puhdistaa viljaa' = mint. *paváyati* 'puhdistaa'; ks. tarkemmin Koivulehto 1991: 92–93 ja tämän artikkelin alaviite 11).

Suomessa on kyllä myös muodollisesti samannäköisiä diftongillisia verbiasuja, kuten vaikkapa *poistaa*, *toistaa*, mutta ne ovat *kostaa*-verbiä paljon myöhäisempiä johdoksia vartaloista **poi(je)s-* ja *toise-* (*toinen*). Sellaiset verbit taas, kuten *maistaa*, *paistaa*, *väistää* ovat vanhoja lainoja, joissa alkuperäinen suffiksi on pikemminkin ollut *-ista-/istä-*, joten mitään vanhaa **-jst-*ainesta ei näissä ole koskaan ollutkaan.

7. *kuristaa*

Suomen verbillä *kuristaa* 'würgen, erdrosseln' on suomen ulkopuolella vastineet inkeroisessa, karjalassa, vatjassa ja virossa: ink. *kuristä* 'kiristää, hirttää', ka. *kuristoa* 'kuristaa, kiristää, puristaa', va. *kurissā* 'kuristaa, hirttää', vi. (murt.) *kuristada*, *kurgistada* (myös *kurgustada*, *koristada*) 'kuristaa kurkusta, kuristaa kuoliaaksi' (SSA I 448; KKS II 465).

Verbin on ajateltu kuuluvan yhteen verbin *kuroa* kanssa, joka merkitsee 'ommella huonosti, kursia; vetää tiukalle, kokoon; poimuttaa; kutistua' (SSA *ibidem*). Tämän verbin semantiikka vie kuitenkin aika lailla toisaalle, kuten näkyy myös johdoksesta *kure* : *kureen* 'ryppy' ja saamen vastineesta *gorrat* 'kuroa, sitoa yhteen' (SSS 190). Kyseessä onkin vain vanha otaksuma. Tällaista verbien johtosuhdetta (ts. *-o-* : *-ista-*) ei sitä paitsi suomessa edes tunneta.

Vieraaksi originaaliksi sopii sen sijaan germaaninen verbi, jota muinaisislannissa edustaa *kyrkja* 'erdrosseln', 'kuristaa (kuoliaaksi)' (Vries 341), 'gribe en i Struben for at kvæle ham, som om man vil kvæle ham' (Fritzner II 382–383). Nykynorjan murteissa on sama verbi, *kyrkja* 'knipe over strupen, klemme, snøre til' (Torp 357; Aasen 415). Rinnakkaisasuna on muinaisislannissa *kvirkja* (Fritzner II 376). Tämä verbi on johdos germ. nominista **kwerkō* 'kurkku' ja palautuu näin ollen vanhempaan asuun germ. **kwerk(i)ja-* (*e* > *i* äännelaillisesti toisen tavun **i*/**j*:n vaikutuksesta). Muinaisislannin *kyrkja* ja *kvirkja* ovat sama verbi (Åsgeir 534; Vries 341), vaikka Noreen (1903: 69) esittää ne eri verbeiksi; *kyrkja* olisi mukautunut *ja*-verbiksi vanhemmasta asusta **kyrkva*.

Germaaninen/varhaiskandinaavinen **kwerk(i)ja-* tai myöhempi kantaskand. **kvirkja-* lainautui siis itämerensuomeen siten, että germ. **kwe-/kwi-* korvattiin sekvenssillä **ku-*. **kv-* olisi ollut mahdoton, ja germ. **kw-* oli itse asiassa alun alkaen labiovelaarinen klusiili, joten klusiilisuuden eli **k*:n jääminen pois substituoinnista ei olisi vastannut lainansääjien kuulohavaintoa. Sama labiovelaarin substituutio näkyy esim. kantaindoeurooppalaiseksi lainaksi esittämässäni verbissä **kulki-* ← **k^welH-e/o-* > mint. *cáрати* 'kulkee' (Koivulehto 1991: 67–69). Samantapainen substituutio näkyy myös germaanisessa lainassa *kuja* (merk. myös 'karjatarha') ← germ. **kwījā* > misl.

kví 'karjatarha'. Dentaaliklusiilin yhteydessä tavataan sama substituutio: *turka-nen* 'pahu, peijakas' (lievä kirosana), (vanh. sanak. myös) 'raukka, surkea; ilkiö, noita, peikko' ← germ. **dwerga-* > muinaisruotsin *dvärgher* 'kääpiö; mytol. olento, maahinen' (ks. SSA III 334, siellä kysymysmerkki).¹³

Suomessa on siis lainattaessa sanansisäinen germ. *-k- substituoitu yksinkertaisella *-k-:lla, samoin kuin tapauksessa *taistella* 'kämpfen' (ks. etymologia nro 10). Näinhän on käynyt vanhimmissa lainoissa. Mutta tätä ei voine yksinään pitää erityisen vanhan lainan merkinä, koska horjuntaa on olemassa jossain määrin: vrt. esim. länsisuomalainen *juko* ~ itäsuomalainen *jukko* ← germ. **jukan-*. Sitä paitsi virossa onkin myös asu *kurgistada*, joka edellyttäisi vanhaa geminaattaa. Tuskin se on kansanetymologista tartuntaa viron *kurk* : gen. *kurgu* 'kurkku' -sanasta – kuten on oletettu – vaan päinvastoin viittaa germaaniseen originaaliin. Muoto *kurgustada* kylläkin näyttää selvästi tukeutuneen 'kurkku'-substantiiviin.

Itämerensuomen *kurkku* 'throat' (kaikkialla itämerensuomessa) on varmaan-kin myös lainattu skandinaavista: ← **kwerku-* 'kurkku'. Periaatteessa se voisi olla hyvin vanha slaavilainen laina (← kantaslaavin **kurku* > muinaiskirkkoslaavin *krŭkŭ* 'kaula', sorbin *kyrk* 'kaula, kurkku'; muissa slaavilaisissa kielissä yleensä merkitys on 'kaula' ja 'niska'). Olisi kuitenkin aika kumma sattuma, jos verbi *kuristaa* 'kuristaa kurkusta' < **kuryista-* olisi germaaninen, mutta *kurkku* taas slaavilainen laina.

¹³ Samanlainen substituutio näkyy suomen verbissä *tunkea* "zwängen, stopfen, (weg)drängen; (ein)dringen" (SSA III 326). Selitän sen originaaliksi germaanisen verbin **pwenga-* (> **pwinga-* > saksan *zwingen*, muinaisruotsin *þvinga*, ruotsin *tvinga*). Semantiikan kannalta huomattakoon, että SSA:n käänös 'zwängen' on heikkona verbinä samaa pesyettä kuin vanha vahva verbi *zwingen* ja semanttinen läheisyys näkyy esim. siinä, että sekä *zwingen* että *zwängen* voidaan kääntää englanniksi verbillä *force*. Saamen vastaavassa verbissä *coggat* on tämän mukaan tapahtunut deskriptiivinen muutos **tu-* > **cu-* (> *co-*). Samanlainen mutta ilmeisesti myöhempi deskriptiivistyminen näkyy pohjoissaamen sanassa *cii-ku* 'narttu', jota vastaa luulajansaamen *dii'ko* id. **t-* on tässä alkuperäinen; sana juontuu kskand. sanasta **tikō* > ruotsin *tik* 'narttu'. Mitään uutta kehitystä vksm. **č* > suomen **t-*, saamen **c* ei siis tarvitse olettaa (vrt. Kallio 2007: 231). Toisin Janne Saarikivi (2007: 341–342): hänen selityksessään ei semantiikka kuitenkaan ole kovin vakuuttava; viitataan lähinnä komin adjektiiviin *igem* 'ahdas, kapea'. Jos uusia äännelajeja ehdotetaan, pitäisi niihin perustuvien rinnastusten olla hyvin uskottavia. Saarikiven lisäperustelu, että Petri Kallion mukaan vanha *č* olisi äännelaillisesti säilynyt etelävirossa, ei pidä paikkaansa. Kallio toteaa, että näin on tapahtunut etelävirossa vain sanansisäisesti *k:n* edellä (Kallio 2007: 234). Mordvan verbin *tongoms* 'pistää, sujauttaa johonkin' (SSA III 326) takia hän joutuu kuitenkin lisäksi olettamaan rinnakkaismuotoa **tujke-*. Voi tietenkin hypoteettisesti olettaa, että deskriptiivinen muutos **tu-* > **ču-* on erikseen tapahtunut myös komissa ja nimenomaan **u:n* edellä; vrt. japanin *tsu-* **tu:n* tilalla. Unkarin verbiä *dug* 'tunkea; kätkeä' on myös rinnastettu epävarmana vastineena tähän pesyeeseen (Saarikivi 2007: 341; SSA III 326; UEW I 537–538). Lainaotuksen kannalta se kyllä sopisi, koska germaaninen verbi on jo indoeurooppalaista perua (ieur. **twenk-*: LIV 655; Hellquist 1252). Kreikassa sitä vastaa katoasteinen ieur. **twŋk-yé-* > kr. *σάτω* 'ahtaa, tupata täyteen'. Unkarin verbi voisi olla erillinen laina.

8. *ottaa*

Suomessa on vain joitakin verbejä, joilla on nykykielessä tarkalleen sama foneettinen rakenne kuin verbillä *ottaa*, siis rakenne (C)VttA-: tuskin muita kuin *jättää*, *kattaa*, *kettää*, *mättää*, *pettää* ja murteellinen asu *kyttää* 'kyteä; (Viron inkeri trans. 'polttaa mättäitä'), vielä suomen puolella oikeastaan esiintymätön *syttää* 'sytyttää' (inkeroinen, vatja). Näistä johdoksia ovat *jättää* (vrt. *jäädá*), *kattaa* (vrt. *kansi* : *kante-*), *kettää* (vrt. *kesi* : *keden*), *kyttää* (vrt. *kyteä*), *syttää* (vrt. *syteä* 'hakata' yms.) (Käänteissanakirja; SSA). Verbi *mättää* 'heittää, viskata, lappaa' on taas hyvin vanha slaavilainen laina, siinäkin on ollut konsonanttivartaloon liittynyt suffiksi **tä*: **mättä-* (Koivu-lehto 2006: 186–187; Lehtinen 2007: 239). Jäljellä on enää *ottaa* ja *pettää*. Olisi outoa, jos nämä kaksi olisivat morfologialtaan alun perin toisenlaisia eli pelkkiä perusvartaloita. Kun ei kumpaistakaan voida selittää johdoksiksi omaperäisistä lyhemmistä perusvartaloista, on niitä epäiltävä vanhoiksi lainoiksi, samanlaisiksi kuin verbi *mättää*. Molemmille löytyykin samanlainen lainaselitys (verbistä *pettää* ks. seuraava etymologia).

Verbi *ottaa* esiintyy kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä. Etäsukukielissä sille taas ei ole pitäviä etymologisia vastineita. Sellaisiksi aikaisemmin esitetyt ovat kaikki äänteellisesti sopimattomia (perusteluista ks. tämän etymologian viimeistä kappaletta). Vatjan, viron ja liivin vastineet osoittavat, että verbissä on aikaisemmin ollut sananalkuinen **v-*: va. *veṭtā*, vi. *vōtta*, li. *veṭt'*. Perusmerkitys on kaikkialla sama 'ottaa'. Vatjassa, virossa ja liivissä on lisäksi vanha tekimen johdos, jota suomessa vastaisi **otin* : *ottimen*, mutta jolla on hieman oudosti merkitys 'avain': va. *veṭī*, vi. *vōti* : gen. *vōtme*, li. *veṭ'im*. 'Avaimen' semanttista suhdetta 'ottaa'-merkitykseen ei näytä kukaan käsitelleen (ks. esim. Länsimäki 1987: 15, 28, 41).

Verbin vartalo on siis ollut **votta-*. Odottaisi tietenkin, että sananalkuinen **v-* olisi eteläkantasuomessakin hävinnyt, kuten sen olisi pitänyt *o:n* edellä hävitä. Edustus on siis poikkeuksellinen ja voi sekin viitata siihen, että verbi on vanha laina. Tämä ei kuitenkaan johda sen pitemmälle. Pitemmälle pääsemme, jos analysoimme verbin samalla tavalla kuin johdosverbin *kattaa*. Siitähän on äänne-laillisesti jäänyt pois nasaali **-n-* geminaatan *-tt-* edeltä. Kantavartalo on **kante-* 'kansi', jonka konsonanttivartalo **kant-* esiintyy johdoksessa: siis **kant-ta-* on realisoitunut asuna **katta-*.

Nyt löytyy indoeurooppalaiselta puolelta verbi, josta tuo selityksen edellyttämä **vont-*elementti on voitu lainata. Verbi on samanlainen *o*-asteinen kausatiivinen ieur. *-eye-*suffiksilla johdettu verbi kuin verbille *kostaa* edellä esittämäni originaali. Kyseessä on germ. kausatiiviverbi **wand(i)ja-* > gootin *wandjan*, muinaisislannin *venda*, ruotsin *vända*, saksan *wenden* 'kääntää'. Tätä germaanista asua vastaa esi-germ./ieur. kausatiiviasu **wond^h-éye/o-*. Sen kantaverbiä edustaa germ. **wenda-* > **winda-* > saksan *winden* 'vääntää'. Merkitysero näyttää suurelta, mutta on mielestäni kuitenkin riittävästi perusteltavissa.

Äänteellisesti etymologia on säännöllinen, se vain edellyttää lainautumista jo mainitusta esigermaanisesta asusta **wond^h-eye-*. Vartalon muodostustapa on siis sama kuin tapauksessa **kosta-*. Kun tässäkin suffiksi on korvattu omalla kausatiivi-

suffiksilla *-ta-*, saadaan tulokseksi varhaiskantasuomen **vont-ta-*, joka reaalistuu nasaalin putoamissäännön mukaisesti asuna **votta-*. Semanttinen selitys lähtee siitä, että ’ottaminen’ on alkujaan varmasti ollut myös ’väkivalloin ottamista, riistämistä’, jopa ’luvottomasti ottamista, varastamista’. SKES (II 444) antaakin karjala-aunuksen *ottoa/ottua*-verbille myös merkitykset ’ottaa pois, kiinni; riistää, viedä; valloittaa; varastaa’ (vrt. KKS IV 78–82), ja samat merkityssävyt ovat myös suomen verbillä. Tästä merkityssävystä päästään jo germaaniseen ’kääntämiseen’. Semanttisena paralleelina ’kääntää’ > ’ottaa, varastaa’ voi aluksi mainita suomen *kääntää*-verbin puhekielisen käytön merkityksessä ’varastaa, ryöstää’: *juopuneelta oli käännetty lompakko* (NSU 46).

Tärkeämpää on, että germaanisista kielistä itsestäänkin löytyy kyseessä olevalle ’kääntää’-verbille käyttötapoja, joissa ’ottamisen, riistämisen, anastamisen’ merkitys näkyy.

Muinainnorjassa (Norjan vanhat lait) *venda* ’kääntää’ on todettu myös merkityksessä ”tilegne sig noget”, ’omaksua, ottaa itselleen’, sanonnassa *venda e-t til sin*, sananmukaisesti siis ’kääntää jotakin itselleen’ (Fritzner III 907). Vanhemmassa tanskassa tämä käyttö näkyy selvästi: *vende* mm. ”borttage, fjerne noget fra en, berøve en noget” eli ’ottaa pois joltakin, ryöstää joltakin jotakin’ (ODS XXVI 1080–1081); *vende til sig* ”skaffe sig (et gode) ved dygtighed, list ell. ran”, eli ’hankkia itselleen (hyötyä, omaisuutta) taitavuudella, viekkauudella tai ryöstämällä’: ”lader os slaae ham ihiel, og vende hans arv til os” = ’tappakaamme hänet ja *ottakaamme* hänen perintönsä itsellemme/haltuumme’ (Matt. 21: 38; kreikkalaisessa alkutekstissä ja Vulgatassa ei ole käytetty ’kääntää’-verbiä, eli kyseessä ei ole käännöslaina niistä); Luther kääntää ”an uns bringen”, ’hankkikaamme itsellemme’.

Keskiyläsaksassa yhdyserverbi *er-wenden* merkitsee mm. ”(einem etwas) benehmen, entziehen”, ’ottaa, ryöstää joltakin jotakin’, samoin *ent-wenden* (Lexer I 699, 596); nykysaksassakin *ent-wenden* on ’ottaa joltakin jotakin luvottomasti, anastaa’. Tällainen käyttö on latinastakin tunnettu: lat. *vertere* ’kääntää’, *a-vertere* ’kääntää pois’ ja myös mm. ’varkain anastaa, kavaltaa’.

Selitykseni muotoutuu lyhyesti sanottuna seuraavanlaiseksi: ieur./esigerm. **wond^h-éye/o-*, jonka perusmerkitys oli ’kääntää’ mutta tietyissä yhteyksissä jo tuolloin myös myöhemmin germaanisissa kielissä tavattavassa merkityksessä **’ottaa* (väkisin), *anastaa*’, lainautui (esi)kantasuomeen vartalona **vot-ta-* (← **vont-ta-*). Jälkimmäinen merkitys voimistui tai kehittyi (esi)kantasuomessa.

Tämän etymologian valossa eteläkantasuomen ’avainta’ merkitsevä johdos, **vottime-* > viron **võti* : gen. *võtme* jne. saisi luontevan semanttisen tulkinnan. Lukkolaitteessa ja siihen kuuluvassa avaimessa on jotain, mitä käännetään: ’avain’ motivoituisi siis semanttisesti tästä: ’väline, jolla käännetään’; vrt. Wiedemannin antamaa esimerkkilauseetta *võtmega lahti ja kinni käänama* ”ein Schloss auf und zuschließen”, ’kääntää avaimella lukko auki ja kiinni’ (Wiedemann 255, s.v. *käänama*) ja lisäksi esimerkkiä *keeras võtmega luku lahti* (EMSR II 694, s.v. *lukk*). Sana merkitsee muuten virossa murteittain myös ’lukko’ (Wiedemann 1399). Lienee tosin tietymätöntä, miten vanhoja tällaiset vanhimmat käänntölaitteet (eli avaimet) ovat. Mutta

ainakin ne ovat niin vanhoja kuin niitä tarkoittavat sanat, ja varmaan aivan vanhimmissakin sulkemis- ja avaamislaitteissa on ollut jonkinlainen käännettävä osa (vrt. myös saksan *Wendeschlüssel* 'kääntöavain').

Kommentoin lopuksi *ottaa*-verbiin epävarmoina vastineina esitettyjä etäsukukielten verbejä (SSA). Saamesta on tällaiseksi oletettu verbiä *vuohittit* 'tavata tai löytää (vars.) eläimen jäljet, jäljittää; olla havaitsevinaan, tuntea' (SSS 480). Verbin vokaali ei kuitenkaan sovi yhteen itämerensuomen verbin kanssa, koska saamen verbi edellyttää ensi tavuun joko alkuperäistä lyhyttä *a:ta tai pitkää *ō:ta. Jälkimmäinen vaihtoehto on jo fonotaktisestikin epätodennäköinen, ainakin perusvartalona. Saamen verbi on sitä paitsi semanttisestikin kovin kaukana itämerensuomen verbistä. Pitkä *ō kyllä näyttäisi sopivan komin verbiin *vetni* (vartalo *vet-*) 'tavoittaa; ajaa takaa' (ks. Itkonen 1953: 324): vrt. esim. *vuolla* : *vuolen* ~ komin *vel-al-*; rinnastusta ei kuitenkaan mainitse Erkki Itkonen (1953) eikä Pekka Sammallahti (1988). Jos rinnastus olisi oikea, verbissä olisi siis sm.-perm. *-tt-, joka lienee vanhoissa perusvartaloissa peräti harvinainen geminaatta (vrt. Sammallahti 1998: 199; saamesta esimerkkinä juuri *vuohittit*). Komin verbi *votni* (vartalo *vot-*) 'kerätä, poimia (sieniä, marjoja)', jonka Pekka Sammallahti (1988: 554) on vielä liittänyt itämerensuomen verbiin, ei myöskään voi olla yhteisen lähtömuodon kautta rinnastettavissa, koska itämerensuomen *o:ta* ei voi vastata komin *o* (vaan *u*), kuten Sammallahti (1988: 524–531) itse on osoittanut; vokaalin takia jo aikaisemmin Erkki Itkonen (1956: 73) on epäillyt tätä yhdistämistä. Sen sijaan ei mikään estäne ajattelemasta, että komin verbi on vanha laina (varhais)kantasuomesta, jolloin **o* olisi säilynyt. Onhan komiin tulleita vanhoja itämerensuomalaisia lainoja muitakin. Sitä paitsi vanhoissa indoeurooppalaiselta puolelta tulleissa lainoissa voi olla muutenkin komin *o* vastaamassa itämerensuomen **o:ta*: vrt. *kota* ~ komi *ko(la)*. Mansissa on lisäksi semanttisesti komin verbiä vastaava verbi, jota myös on ajateltu sen vastineeksi (Itkonen 1988: 328; Itkonen on kuitenkin liittänyt tähän rinnastukseen kysymysmerkin). Sammallahti ei mainitse tätä rinnastusta.¹⁴

9. *pettää*

Suomen verbillä *pettää* 'to deceive' on vastineet kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä (SSA II 345): ink. *pettää* 'pettää', ka. *petteä* 'pettää, valehdella: jättää, pistää syrjään; olla epäluotettava, kestämatön', ly. *petties* 'vahingossa, ehdyksessä', ve. *pettas* 'erehtyä', va. *pettää* 'pettää', li. *piett'* 'pettää, valehdella'. Virosta on verbille kirjattu laajempi merkityskirjo: *petma* : *petta* "betrügen, heimlich entwenden, verführen, verlocken" eli 'pettää, ottaa salaa, vietellä, houkutella', *pettis teda metsa* "er lockte ihn in den Wald", *koera leivaga p.* "einen Hund mit Brot an sich locken", 'houkutella koiraa luokseen leivällä', *ära petma* "ablocken, abbetrügen, verblenden, bestechen, verbergen, verstecken" eli 'houkutella pois, sokaista, lumota, piilottaa' (Wiedemann

¹⁴ Jos rinnastus siitä huolimatta osuisi oikeaan, olisi verbin pitänyt lainautua indoeuroopasta suomalais-ugrilaiselle puolelle jo varsin varhain. Tai vaihtoehtoisesti: voisiko mansin verbi olla lainaa komista?

804). Etäsukukielissä sillä ei ole vastineita. Tämäkään verbi ei ole voinut syntyä itämerensuomeen tyhjästä, eikä se rakenteensakaan puolesta sovi ”deskriptiiviseksi” muodosteeksi. Selitykseksi jää siis, että se on vanha laina. Se selittyykin samalla tavalla kuin äsken käsitelty verbi *ottaa*, tällä kertaa vanhaksi balttilaisperäiseksi lainaksi.

Liettuaassa on verbi (inf.) *spēsti* : (prees. 3. p.) *spéndžia*, jolla on monenlaisia vastineita saksaksi, perusmerkityksenä on kuitenkin ’asettaa ansoja’ (alun perin: jännittämällä ansalankaa): ”spannen; mittels Spannens stellen, legen (z. B. Fallen); (Wild usw.) mit Fallen legen, stellen; (trans.) Fallen stellen; Fallstricke legen, auf etw. absehen, etwas erstreben” (Fraenkel II 865); *kilpas, pinkles spēsti* ”Schlingen, Fallstricke legen”, *kām kilpas – – spēsti* ”jemandem eine Falle stellen, (übertr.) gegen jemand Ränke schmieden”, (intrans.) ”Fallen stellen, Fallstricke legen”; *kās kitām spéndžia, tās pāts iklīūva* ”wer einem anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein” (Niedermann IV 52). Verbi esiintyy joko transitiivisena, jolloin objektina on joko ’tavoiteltu riistaeläin’ (Niedermann *ibid.*) tai ’ansa, paula, juoni’, tai myös intransitiivisena, jolloin juonittelun kohde ilmaistaan dativilla.

Liettuan verbi on ns. *-ia*-verbi, eli sen preesensvartalo muodostuu suffiksilla **-ia-*: (prees. 3. p.) *spéndžia* < baltt. **spendia-* (ieur. suffiksi on **-ye/-yo-*). Perusvartalo **spend-* näkyy suoraan preteritissä: (3. p.) *spéndē*, samoin infinitiivissä *spēsti*; kun siihen on liittynyt infinitiivin suffiksi **-ti-*, on tuloksena ollut äännelaillisesti yhtymä **-st-* (< ieur. **-tst-* ← **-d-t-*). Yhtymä **-tst-* on rekonstruoitava siis jo indoeurooppalaiseen kantakieleen ja se on kehittynyt yhtymäksi **-st-* myös slaavissa, avestassa ja muinaisiirissä, kun taas germaanissa ja latinassa on **-ss-* (ks. esim. Mayrhofer 1986: 110). – Baltin *-st-*:n edellä sekvenssi **-en-* on muuttunut pitkäksi nasaalivokaaliksi (nykyliettuaassa ei enää nasaalisuus äänny).

Tämä balttilainen verbi esiintyy myös latviassa, mutta on siellä kehittynyt merkitykseen ’painaa, puristaa, pakottaa, vangita’: inf. *spīēst* ”drücken, pressen, wingen, nötigen, fangen” (Fraenkel II 865). Tämä merkitys on selvästi sekundaari, koska balttilais-indoeurooppalainen semanttinen tausta on ’jännittää, pingottaa’ yms. (vrt. saksan *spannen*, ruotsin *spänna*; ks. esim. Fraenkel *ibid.* ja LIV 578).

Itämerensuomen verbi selittyy siis jälleen siten, että ”suoraa” lainausta baltin verbin perusvartalosta **spend-* edustaa itämerensuomen konsonanttivartalo **pent-*, johon on liitetty omaperäinen verbaalisuffiksi **-tä-*: **pent-tä-*. Foneettinen reaalituma tästä on **pettä-*.¹⁵

¹⁵ Sama vartalotyyppi (vain intonaatio on toinen) kuin verbillä *spēsti* on baltin verbillä (liett.) *kēsti* (baltt. perusvartalo **kent-*, preesensvartalo, 3. p. **kent-ja*) ’kärsiä, kestää’, jonka (kanta)balttilaisesta asusta olen juontanut suomen verbin *kestää* (Koivulehto 1989: 176). Baltin verbin mukauttaminen itämerensuomeen on johtanut siis tässä erilaiseen substituutioon. Selitys tähän on nähdäkseni siinä, että ***ket-tä-* olisi johtanut häiritsevään homonymiaan verbin **ket-tä-* ’nylkeä nahka’ kanssa. Sen välttämiseksi on verbi substituoitu infinitiivin konsonanttiyhtymään tukeutuen: baltt. **-st-*. Ei liene syytä ajatella, että suomen *-s-* palautuisi tässä vanhempaan **-ć-*:hen, joka heijastaisi baltin myöhempää affrikaattaa preesensissä.

Semanttisesti baltin ja itämerensuomen verbit ovat lähellä toisiaan. Onhan baltin 'ansan, paulan asettaminen; "kuopan kaivaminen", juonien punominen (jonkun pään menoksi)' toki '(ihmisen tai riistaeläimen) pettämistä'. Liettuan ja suomen verbien semanttinen ero on lähinnä vain se, että edellinen jättää avoimeksi, onnistuuko juoni, kun sen sijaan suomen verbi antaa sen kuvan, että juoni on onnistunut. Toisaalta ero on jopa pienempikin: vrt. erityisesti Wiedemannin viron verbille antamaa merkitys-sävyä "verführen, verlocken", 'vietellä, houkutellessa' ja toisaalta vaikka liettuan edellä siteerattua sananlaskua *kàs kitám spėndžia, tàs pàts įkliūva* 'joka toiselle ansaa asettaa/punoo ("kuoppaa kaivaa"), se sinne itse joutuu/putoaa'.

Semantiikan suhteen verrattakoon vielä esim. lat. *decipere* 'saada satimeen, pettää, peijata', josta johdos *decipula* 'ansa, sadin'; kr. *δόλος* 'syötti, houkutuskeino; petos, juoni' ~ lat. *dolus* 'juoni, petos'; ruotsin *list* 'viekkkaus, kavaluus; petos, juoni'; keskialasaksan *lūren* "lauern, warten; betrügen, hintergehen" (Schiller & Lübber II 170) eli 'väijyä; pettää, petkuttaa', josta ruotsiin lainattu *lura* 'väijyä; pettää, petkuttaa' (Hellquist 597); engl. *wile* 'juoni, kepponen' = engl. murt. *wile* "a set of five snares to a hoop floating on the water for catching wild ducks" (Wright 1905: 492).

10. *taistaa, taisto, taistella

Verbi *taistella* näyttää esiintyvän vain suomessa (SSA III 255–256). SSA mainitsee, että verbiä *taistella* 'kämpfen' on selitetty johdokseksi vartalosta *taka-* 'Hinter-' (*taka-na, taka-puoli* jne.). Semanttisesti tämä selitys on aivan epätodennäköinen, jopa mahdoton. Kantavartalo on kyllä **taka-*, mutta se on lainaa germaanista: ← germ./kantaskand. **taka-* 'ottaa, tarttua kiinni', myös nominina **taka-* 'ote' yms. Verbin ja nominin perusmerkityksestä juontuu skandinaavisissa kielissä monia merkityssävyjä, kuten myös 'otella, painia, taistella', 'ottelu, paini, taistelu': muinaisruotsi *taka i mot* 'tehdä vastarintaa' ("göra motstånd"), (refl.) *takas* 'käydä toistensa kimppuun' ("gå på med hvarandra, hållas"), *tak* 'ote; ote painissa tai taistelussa' ("tag i brottning el. kamp"; Söderwall 614, 609, Supplement II 870), gotlannin murre (refl.) *tagas* (**takas*) "brottas med armkast eller krage-tak, med rygg-kast, med byxe-kast" (Gustavson et al. II 1065); nykyruotsi (refl.) *tagas* 'tapella, riidellä' (SAOB XXXIII T 128); muinaisislanti *taka í mótt* 'tehdä vastarintaa, asettua vastarintaan' ("gjøre Modstand, sætte sig til Modværge", Fritzner III 667), norjan murt. *tak* 'ote; ottelu, kahakka' ("tak, grep; kamp, dyst", Torp 768).

taistella, taistele on iteratiivinen johdos lyhyemmästä kannasta **taistaa* (vartalo **taista-*). Kyseessä on siis suffiksilla *-ista-* muodostettu lainaverbi, samanlainen kuin *kallistaa, loistaa, maistaa* jne. Lyhyempää kantaa ei näytä enää jääneen kieleen, sitä edustaa kuitenkin siitä johdettu nomini *taisto*: vrt. *loistaa* : *loisto*. **taista-/taistele-* edustaa heikkoasteista asua: **tayista-* (< **takista-*), kuten esim. *maistaa* jne. Heikon asteen **-γ-* on äänneilallisesti kadonnut.

Skandinaavisen kannan semantiikalle tarjoaa tarkan paralleelin *ottaa* : *otella*. Tässäkin on siis suomessa iteratiivijohdos.

On kai mahdotonta tietää, onko suomen verbin kantana skandinaavinen verbi vai substantiivi. Joka tapauksessa laina on saatu asusta **taka-*. Lainautumisaikaakin on vaikea määritellä. Varhaiseen aikaan voisi kyllä viitata se, että germ.-skand. **-k-* on suomessa korvattu vain yksinkertaisella klusiililla **-k-*. Toisaalta on huomattava, että skandinaavisen verbinkin klusiili on tässä myöhemmin osittain heikentynyt (vrt. ruotsin *taga*). Verrattakoon myös lainaa *lakata* : *lakkaan*, jonka rinnalla esiintyy myös infinitiivi *laata* ja partisiippi *laannut*.

Samaan lainakantaan kuvittelisi helposti kuuluvan myös murt. *takistaa* 'tarttua kiinni, takertua' ja *takistella* 'tarttu(ill)a kiinni, takellella; vastustella' (SSA III 258), jossa nyt siis todella näkyisi geminaatta. Rinnalla on *takertua* 'tarttua kiinni'. Virossa on verbi *takistada* merkityksessä 'kiinnittää, painaa kiinni; pitää kiinni; estää, ehkäistä; pysähtyä, pysyä kiinni; kompastua; änkyyttää' (SSA ibidem). Pesye on laaja: vrt. myös *takellella* ja *takkala* keli 'tarttuva lumikeli', jopa ehkä *takku* 'sotkeentunut tukka'. Kyseessä on ainakin osittain deskriptiivistynyt sanue, jonka juuria on enää vaikea kaivaa esiin. Voi tietenkin ajatella, että germaanisperäinen **taka-* on jo varhain kehittänyt rinnalleen tällaisia deskriptiivistyneitä rönsyjä, lainathan helposti deskriptiivistyivät. Myös kasvinnimellä *takiainen* 'Klette' voisi olla kansanetymologista vaikutusta (ja päinvastoin: vrt. murt. *takkiainen*, SSA ibidem): *takiainen* tarttuu kiinni ja tähän perustuu etymologisesti myös saksan *Klette*. Suomen kasvinnimi on kuitenkin tunnetusti balttilainen laina.

Lähteet

- Aasen = Aasen, Ivar 1918: *Norsk Ordbog med dansk Forklaring*. Fjerde uforandrede Udgave. Kristiania: Alb. Cammermeyers Forlag.
- AhdW = Karg-Gasterstädt, Elisabeth & Theodor Frings & Rudolf Grosse (toim.) 1968–: *Althochdeutsches Wörterbuch I*–. Berlin: Akademie Verlag.
- Ásgeir = Ásgeir Blöndal Magnússon 1989: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.
- Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Bosworth = Bosworth, Joseph & Toller, T. Northcote (edited and enlarged) 1898: *An Anglo-Saxon Dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Carpelan, Christian & Parpola, Asko 2001: Emergence, Contacts and Dipersal of Proto-Indo-European, Proto-Uralic and Proto-Aryan in Archaeological Perspective. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 55–150.
- Eurén = Eurén, G. E. 1860: *Finsk-Swensk Ordbok / Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Hämeenlinna: G. E. Eurén.
- EWAia = Mayrhofer, Manfred 1986–1997: *Etymologisches Wörterbuch des Altindiarischen I–II*. Heidelberg: Carl Winter.
- Fraenkel = Fraenkel, Ernst 1962–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Heidelberg – Göttingen: Carl Winter – Vandenhoeck & Ruprecht.

- Fritzner = Fritzner, Johan 1973: *Ordbog over Det gamle norske Sprog* I–III. [4. painos.] Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Ganander = Ganander, Christfrid 1937–1940: *Nytt Finskt Lexicon* I–III. Porvoo: Werner Söderström. [Näköispainos käsikirjoituksesta vuosilta 1786–1787.]
- Gustavson et al. = Gustavson, Herbert (et al., toim.) 1918–1945: *Gotländsk orbok på grundval av C. och P. A. Säves samlingar* I–II. Uppsala: A.-B. Lundequistska bokhandeln.
- Hakulinen, Lauri 1940: Kosteä ja kostua. – *Virittäjä* 44: 43–47.
- Hakulinen, Lauri 2000: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 5., muuttamaton painos. Vantaa: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- IEW = Pokorny, Julius 1959: *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: Francke Verlag.
- ILW = *Inarilappisches Wörterbuch*. Herausgegeben von Erkki Itkonen unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XX. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1986–1991.
- Itkonen, Erkki 1953: Zur Geschichte des Vokalismus der ersten Silbe im Tscheremissischen und in den permischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 31: 149–345.
- Itkonen, Erkki 1956: Etymologisches Wörterbuch der uralischen Sprachen (Besprechung von Björn Collinder, *Fenno-Ugric Vocabulary*). – *Ural-Altäische Jahrbücher* 28: 56–80.
- Itkonen, Erkki 1988: Vokaaliston kysymyksiä. – *Virittäjä* 92: 325–330.
- Janhunen, Juha 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 77: 219–274.
- Janhunen, Juha 2007: The Primary Laryngeal in Uralic and beyond. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 203–227.
- Joki, Aulis J. 1973: *Uralier und Indogermanen. Die ältesten Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Juslenius, Daniel 1745: *Suomalaisen Sana-Lugun Coetus / Fennici Lexici Tentamen*. Stockholm: Lars Salvius.
- Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 229–249.
- Kallio, Petri & Koivulehto, Jorma (tulossa): On the Finnic Hydrogeographical Terminology. FS NN.
- KKS = Virtaranta, Pertti & Raija Koponen (päätoim.) 1968–2005: *Karjalan kielen sanakirja* I–VI. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVI, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 25. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Koivulehto, Jorma 1981: Reflexe des germ. /e¹/ im Finnischen und die Datierung der germanisch–finnischen Lehnbeziehungen. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Tübingen) 103: 167–203, 333–376.
- Koivulehto, Jorma 1989: *Ehkä ja ehto, yskä ja ystävä*. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 82: 171–192.

- Koivulehto, Jorma 1991: *Uralische Evidenz für die Laryngaltheorie*. Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 566. Wien: Verlag der Akademie.
- Koivulehto, Jorma 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.), *Pohjan poluilla. Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153. Helsinki: Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura. 207–236.
- Koivulehto, Jorma 2000: Finno-Ugric Reflexes of North-West Indo-European and Early Stages of Indo-Iranian. – Karlene Jones-Bley, Martin E. Huld & Angela Della Volpe (toim.), *Proceedings of the Eleventh Annual UCLA Indo-European Conference. Journal of Indo-European Studies. Monograph Series 35*. Washington, D.C.: Institute for the Study of Man. 21–43.
- Koivulehto, Jorma 2001a: The Earliest Contacts between Indo-European and Uralic Speakers in the Light of Lexical Loans. – Christian Carpelan, Asko Parpola & Petteri Koskikallio (toim.), *Early Contacts between Uralic and Indo-European: Linguistic and Archaeological Considerations*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 242. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 235–263.
- Koivulehto, Jorma 2001b: Zum frühen iranischen und indoiranischen lexikalischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – Klaus Karttunen & Petteri Koskikallio (toim.), *Vidyānavavandanam. Essays in Honour of Asko Parpola*. Studia Orientalia 94. Helsinki: Finnish Oriental Society. 359–378.
- Koivulehto, Jorma 2006: Wie alt sind die Kontakte zwischen Finnisch-Ugrisch und Balto-Slavisch? – Juhani Nuorluoto (toim.), *The Slavization of the Russian North. Mechanisms and Chronology*. Slavica Helsinkiensia 27. Helsinki. 179–196.
- Koivulehto, Jorma 2007: Saamen ja suomen 'poro'. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 252–258.
- Koivulehto, Jorma & Vennemann, Theo 1996: Der finnische Stufenwechsel und das Vernersche Gesetz. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 118: 163–162.
- Käänteissanakirja = Tuomi, Tuomo (koost.) 1980: *Suomen kielen käänteissanakirja*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhais-suomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lexer = Lexer, Matthias 1872–1878: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch I–III*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
- LIV = *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstambildungen*. Unter der Leitung von Helmut Rix und der Mitarbeit vieler anderer bearbeitet von Martin Kümmel et al. Wiesbaden: Ludwig Reichert Verlag 1998.
- LiW = Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae V. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Lubotsky, Alexander 2001: Reflexes of Proto-Indo-European *sk in Indo-Iranian. – *Incontri Linguistici* 24: 24–57.
- Länsimäki, Maija 1987: *Suomen verbikantaiset in : ime -johdokset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 469. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Lönnrot = Lönnrot, Elias 1874–1880: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja* I–II ja *lisävihko* (toim. A. H. Kallio) 1886. Kolmas painos 1958. Helsinki: Werner Söderström.
- M-W = Monier-Williams, Monier 1899: *A Sanskrit–English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press.
- Mayrhofer, Manfred 1986: Lautlehre (Segmentale Phonologie des Indogermanischen). – Manfred Mayrhofer (toim.), *Indogermanische Grammatik* I, 2. Halbband. Heidelberg: Carl Winter.
- Mayrhofer, Manfred 1989: Vorgeschichte der iranischen Sprachen; Uriranisch. – Rüdiger Schmitt (toim.), *Compendium linguarum Iranicarum*. Wiesbaden: Ludwig Reicher Verlag. 4–24.
- NES = Häkkinen, Kaisa 2004: *Nyky-suomen etymologinen sanakirja*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Niedermann = Niedermann, Max & Senn, Alfred & Brender, Franz 1932–1968: *Wörterbuch der litauischen Schriftsprache. Litauisch-Deutsch*. I–V. Heidelberg: Carl Winter.
- Noreen, Adolf 1903: *Altisländische und Altnorwegische Grammatik*. Dritte vollständig umgearbeitete Auflage. Halle: Max Niemeyer.
- NSU = *Nyky-suomen sanakirja. Uudissanat*. Toimittanut Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimisto. Helsinki: Werner Söderström 1979.
- ODS = *Ordbog over det Danske Sprog* I–XXVII. København: Gyldendalske Boghandel 1919–1954.
- OED = *The Oxford English Dictionary* I–XX. Second Edition. Oxford: Clarendon Press 1989.
- Parpola, Asko 1998: Aryan Languages, Archaeological Cultures, and Sinkiang: Where Did Pro-Iranian Come into Being, and How Did It Spread? – Victor H. Mair (toim.), *The Bronze Age and Iron Age Peoples of Eastern Central Asia*, I. *The Journal of Indo-European Studies Monograph* 26, 1. Washington, D.C.: Institute for the Study of Man. 114–147.
- Parpola = Parpola, Asko (toim.) 2005: *Intian kulttuuri*. [Kirjoittajat: Jaakko Hämeen-Anttila, Klaus Karttunen, Petteri Koskikallio, Asko Parpola, Marjatta Parpola & Henri Schildt.] Helsinki: Otava.
- PDW = Junker, Heinrich F. J. & Bozorg, Alavi 1965: *Persisch–deutsches Wörterbuch*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- PED = *A Comprehensive Persian–English Dictionary*. Revised, enlarged, and entirely reconstructed by F. Steingass. Beirut: Librarie du Liban 1892. [Reprinted 1975.]
- Rédei, Károly 1986: *Zu den indogermanisch–uralischen Sprachkontakten*. Sitzungsberichte der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse 468. Wien: Verlag der Akademie.
- Renvall = Renvall, Gustav 1826: *Suomalainen Sana-Kirja* I–II. Turku: Typis Fraenckellianis.
- Saarikivi, Janne 2007: Uusia vanhoja sanoja. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 325–347.
- Sammallahti, Pekka 1988: Historical Phonology of the Uralic Languages, with special Reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic Languages. Description, History and Foreign Influences*. Leiden: E. J. Brill. 478–554.

- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- SAOB = *Ordbok öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien* I–. Lund: Berlingska tryckeriet 1898–.
- Schiller & Lübben = Schiller, Karl & Lübben, August 1875–1880: *Mittelniederdeutsches Wörterbuch* I–V. Bremen: Verlag von J. Kühtmann's Buchhandlung.
- Schrijver, Peter 1991: *The Reflexes of the Proto-Indo-European Laryngeals in Latin*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi.
- SKES = Toivonen, Y. H. & Itkonen, Erkki & Joki, Aulis J. & Peltola, Reino 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI (VII: Sanahakemisto, koostaneet Satu Tanner & Marita Cronstedt). *Lexica Societatis Fenno-Ugricae* XII. Helsinki: Suomalais-Ugri-lainen Seura.
- SMS = Tuomi, Tuomo & Matti Vilppula & Ulla Takala (päätoim.) 1985–: *Suomen murteiden sanakirja* I–. Kotimaisten kielen tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Valtion painatuskeskus.
- SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* I–III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SSS = Sammallahti, Pekka 1989: *Sámi–suoma sátnegirji / Saamelais–suomalainen sanakirja*. Ohcejohka: Jorgaleaddji.
- Söderwall = Söderwall, K. F. 1884–1918: *Ordbok öfver svenska medeltids-språket* I–II. Lund: Berlingska boktryckeriet. *Supplement*. Lund: Berlingska boktryckeriet 1953–1973.
- Toller = Toller, T. Northcote 1921: *An Anglo-Saxon Dictionary, Supplement*. Oxford: Oxford University Press.
- Torp = Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania: H. Aschehoug.
- Turner = Turner, R. L. 1966: *A Comparative Dictionary of the Indo-Aryan Languages*. London: Oxford University Press.
- UEW = Rédei, Karoly 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch* I–III. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Vennemann, Theo 1984: Hochgermanisch und Niedergermanisch: Die Verzweigungstheorie der germanisch-deutschen Lautverschiebungen. – *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (Tübingen) 106: 1–45.
- Wiedemann = Wiedemann, Ferdinand Johann 1973: *Eesti-saksa sõnaraamat / Estnisch-deutsches Wörterbuch*. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja* I–. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 39. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1985–.
- Vries = Vries, Jan de 1961: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Leiden: Brill.
- Wright, Joseph 1905: *The English Dialect Dictionary* VI. London: Henry Frowde & Oxford: 116 High Street & New York: P. G. P. Putman's Sons.

Jorma Koivulehto <jorma.koivulehto@helsinki.fi>
 Mariankatu 11
 PL 11
 00014 Helsingin yliopisto